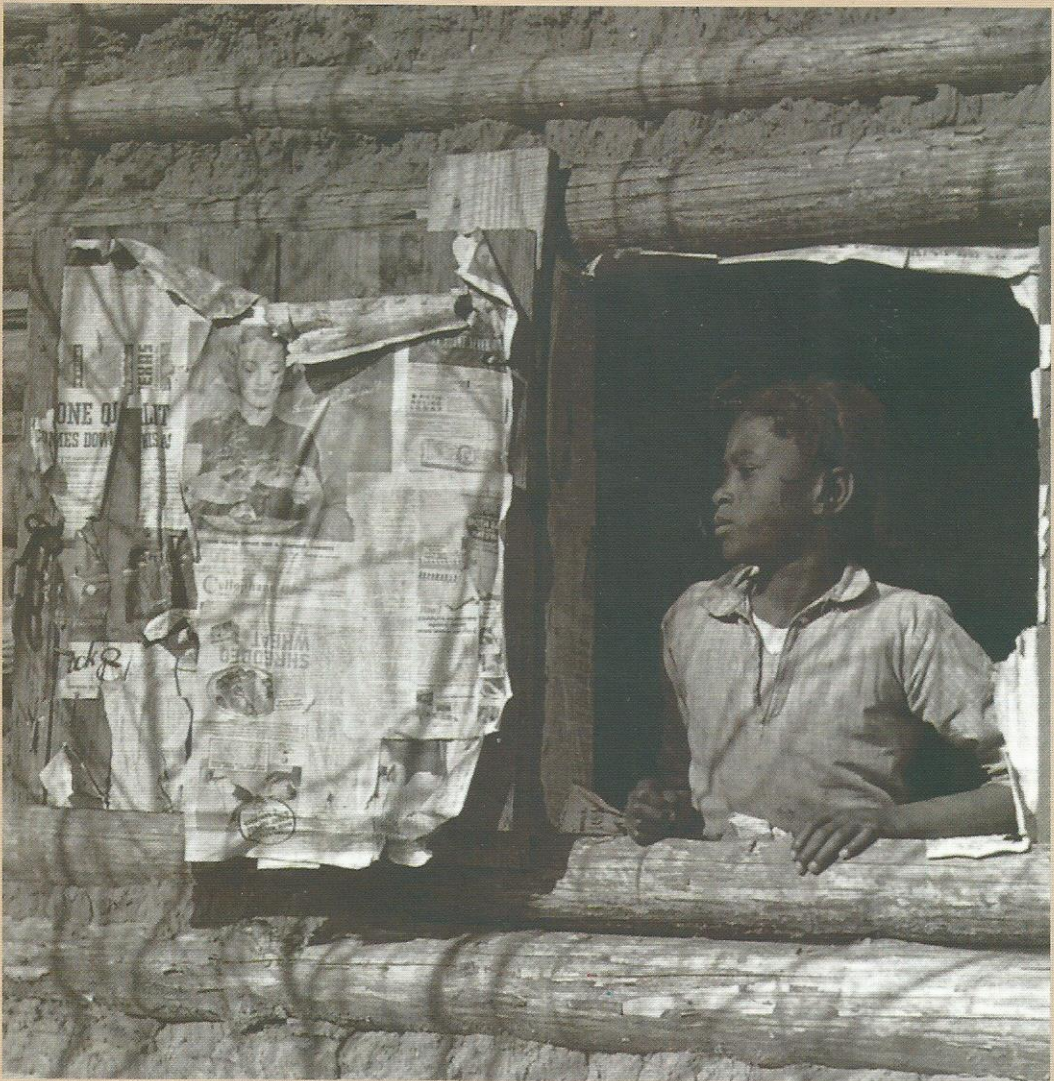

P A U L T H O M P S O N

Φωνές από το Παρελθόν

Προφορική Ιστορία

ΠΛΕΘΡΟΝ

PAUL THOMPSON

ΦΩΝΕΣ ΑΠΟ
ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ

– Προφορική Ιστορία –

μετάφραση:

P.B. Μπούσχοτεν – Ν. Ποταμιάνος

επιμέλεια:

Κ. Μπάδα – P.B. Μπούσχοτεν

ΠΛΕΘΡΟΝ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πρόλογος	9
Εισαγωγή	17
1. Ιστορία και η κοινότητα	29
2. Ιστορικοί και προφορική ιστορία	55
3. Τα επιτεύγματα της προφορικής ιστορίας	117
4. Τεκμήρια	157
5. Μνήμη και εαυτός	217
→ 6. Προγράμματα	237
7. Η συνέντευξη	273
8. Αποθήκευση και ταξινόμηση	299
9. Ερμηνεία: η δημιουργία της Ιστορίας	321
Οδηγός συνέντευξης για την αφήγηση ζωής	371
Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη και σημειώσεις	387
Ευρετήριο	413

6.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

Η ΠΡΟΦΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΤΑΙ ιδιαίτερα για δουλειά στο πλαίσιο προγραμμάτων. Κι αυτό γιατί η ουσία της ως μεθόδου βρίσκεται τόσο στη δημιουργικότητα όσο και στη συνεργασία. Είναι αλήθεια ότι τις προφορικές μαρτυρίες, από τη στιγμή που αυτές συλλεχθούν, είναι δυνατόν να τις χρησιμοποιήσει κι ο παραδοσιακός ανεξάρτητος ερευνητής που εργάζεται μόνο στις βιβλιοθήκες. Έτσι όμως χάνεται ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα της μεθόδου — η δυνατότητα να βρίσκουμε νέα στοιχεία όταν και όπου τα χρειαζόμαστε, ερωτώντας γι' αυτά επί τόπου. Και η επιτόπια έρευνα για να είναι επιτυχημένη απαιτεί κοινωνικότητα και ικανότητες ανθρώπινης επικοινωνίας στην επαφή με τους πληροφορητές, στον ίδιο βαθμό που απαιτεί επαγγελματικές γνώσεις. Αυτό σημαίνει ότι τα κάθε είδους προγράμματα προφορικής ιστορίας έχουν κάποια ιδιαίτερα πλεονεκτήματα. Απαιτούν ικανότητες που δεν αποτελούν μονοπώλιο των μεγαλύτερων, των ειδικών ή αυτών που γράφουν καλύτερα, και άρα επιτρέπουν τη συνεργασία σε μια πολύ πιο ισότιμη βάση. Δεν αποκομίζουμε από αυτά μόνο διανοητικά ερεθίσματα, αλλά μερικές φορές, μπαίνοντας στις ζωές των άλλων, και μια έντονη και συγκινητική ανθρώπινη εμπειρία. Και τέτοια προγράμματα μπορούν να πραγματοποιηθούν οπουδήποτε, επειδή κάθε ανθρώπινη κοινότητα είναι φορέας μιας πολυδιάστατης ιστορίας εργασίας, οικογενειακής ζωής και κοινωνικών σχέσεων που περιμένει αυτούς που θα την φέρουν στην επιφάνεια και θα τη μελετήσουν.

Προγράμματα προφορικής ιστορίας μπορούν να πραγματοποιηθούν σε πολλά και διάφορα συμφραζόμενα, τόσο ως ατομικά όσο και ως ομαδικά εγχειρήματα: σε σχολεία, κολέγια και πανεπιστήμια, στην εκπαίδευση ενηλίκων ή σε ομάδες γραφής και ανάγνωσης που οργανώνονται από μουσεία ή από δημοτικά κέντρα. Η συμμετοχή είναι ανοικτή σε πολλές κατηγορίες ανθρώπων: μαθητές, άνεργοι νέοι, εργαζόμενοι γονείς ή γέροι συνταξιούχοι. Αν και υπάρχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά ανάμεσα σ' αυτές τις δραστηριότητες, καθεμιά δίνει έμφαση σε διαφορετικά σημεία, και

παρουσιάζει τα δικά της ιδιαίτερα πλεονεκτήματα και προβλήματα. Γι' αυτό θα τα δούμε ένα ένα, με τη σειρά. Κι επειδή δεν θέλουμε να πραγματευτούμε το θέμα μ' έναν αφηρημένο τρόπο, θα αναφερθούμε στην εμπειρία που υπάρχει από διάφορα προγράμματα που πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία. Οι ιδέες που θα ακολουθήσουν δεν αποτελούν απλώς θεωρητικές προτάσεις αλλά έχουν δοκιμαστεί στην πράξη.

Ας ξεκινήσουμε με τα σχολεία. Καθώς ένα πρόγραμμα προφορικής ιστορίας είναι μια περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, η πρώτη ερώτηση που πιθανότατα θα κάνει ένας δάσκαλος είναι γιατί να το περιλάβει στο σχολικό πρόγραμμα. Μπορούμε να συνοψίσουμε τα παιδαγωγικά επιχειρήματα. Ένα πρόγραμμα προφορικής ιστορίας προσφέρει ένα συγκεκριμένο στόχο και παράγει άμεσα κάτι απτό. Προάγει τη συζήτηση και τη συνεργασία. Βοηθάει τα παιδιά να αναπτύξουν τις γλωσσικές τους ικανότητες, ένα κριτήριο για το τι συνιστά τεκμήριο, την κοινωνική τους ευαισθησία και δεξιότητες στη χρήση των μηχανημάτων. Για τους καθηγητές της ιστορίας τα προγράμματα προφορικής ιστορίας έχουν επιπλέον το πλεονέκτημα ότι ανοίγουν το δρόμο για τη διερεύνηση ζητημάτων τοπικής ιστορίας. Έχουν όμως χρησιμοποιηθεί με επιτυχία και στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας, των κοινωνικών επιστημών, της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, της γεωγραφίας, των θρησκευτικών, ή των ολοκληρωμένων σπουδών* και, με μορφές που ποικίλλουν, σε κάθε στάδιο της κοινωνικής και διανοητικής ανάπτυξης των παιδιών μεταξύ 5 και 18 χρονών. Ίσως περισσότερο απ' όλα ταιριάζουν στη διδασκαλία σε δημοτικά σχολεία, καθώς και στους μαθητές της τελευταίας τάξης του Λυκείου των οποίων τα μαθήματα περιλαμβάνουν μια «προσωπική εργασία» και επομένως επιτρέπουν την ατομική έρευνα. Η Ομάδα του Αναλυτικού Προγράμματος που είναι υπεύθυνη για τη διδασκαλία της ιστορίας (National Curriculum's History Working Group) υποστήριξε θερμά τη χρήση προφορικών μαρτυριών στα μαθήματα ιστορίας: «Οι αναμνήσεις και οι σκέψεις των ανθρώπων αποτελούν μια από τις πλουσιότερες πηγές πληροφόρησης για το πρόσφατο παρελθόν. Εφόσον χρησιμοποιηθεί προσεκτικά και επιλεκτικά, η προφορική ιστορία μπορεί να δώσει χρώμα και βάθος στο μάθημα της ιστορίας. Οι μνήμες των οικογενειών, των φίλων και των μελών της σχολικής κοινότητας μπορούν να προσθέσουν μια νέα διάσταση στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά κατανοούν την ιστορία».¹

* integrated studies: μικτό πρόγραμμα σπουδών, όπου συνδυάζονται μαθήματα θεωρητικής και θετικής κατεύθυνσης. (Σ.τ.Ε.)

Κάθε σχολικό πρόγραμμα προφορικής ιστορίας βοηθά τα παιδιά να κατανοήσουν πολύ καλύτερα τη φύση των τεκμηρίων, επειδή εμπλέκονται άμεσα στη συλλογή τους. Με την ιδέα αυτή μπορεί να μην ενθουσιάζονται συγγραφείς και εκδότες σχολικών βιβλίων που θα προτιμούσαν τα σχολικά προγράμματα να μη δημιουργούν τις δικές τους πηγές, κι αυτό ισχύει και για ορισμένους επαγγελματίες ιστορικούς. Ωστόσο, πολύ απλά, συλλέγοντας ιστορίες και αναμνήσεις —για το πώς ζούσαν οι άνθρωποι στο παρελθόν, πώς ντύνονταν, ποια ήταν τα παιχνίδια των παιδιών, πώς άλλαξε το τοπίο— όσο πρωτόγονες κι αν είναι οι συνεντεύξεις τους και οι τεχνικές ηχογράφησης που χρησιμοποιούν, τα παιδιά συλλέγουν τεκμήρια. Και ταυτόχρονα εμπλέκονται δημιουργικά στην αξιολόγησή τους. Αντιμετωπίζουν βασικά ζητήματα: πότε να πιστέψουν μια πληροφορία και πότε να αμφιβάλλουν γι' αυτή, πώς να οργανώσουν την παρουσίαση ενός συνόλου γεγονότων. Μέσα από την ενεργητική και πρακτική συμμετοχή τους βιώνουν την ιστορία ως μια διαδικασία αναδημιουργίας του παρελθόντος. Σαν νέοι αρχαιολόγοι προμηθεύονται με φτυάρια αντί να παρακολουθούν διαλέξεις και στέλνονται σαν ιστορικοί ερευνητές στα ανοιχτά ορυχεία της ιστορικής γνώσης. Κι επειδή συγκεντρώνουν στοιχεία από πηγές που δεν έχουν χρησιμοποιήσει οι επαγγελματίες, έχουν την ευκαιρία να ανασυνθέσουν αυτά τα νέα τεκμήρια σε ένα εντελώς δικό τους δείγμα ιστοριογραφίας —αναμνήσεις ενός προπάππου από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ή μνήμες ενός γείτονα για έναν δρόμο πριν από πενήντα χρόνια—, κάτι το μοναδικό, που από μόνο του ενθουσιάζει τα παιδιά και τους δίνει ένα ιδιαίτερο αίσθημα ικανοποίησης.

Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας τα παιδιά έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν διάφορες δεξιότητες. Κατ' αρχάς τις ερευνητικές δεξιότητες. Από τη στιγμή που οι μαθητές αρχίσουν να παίρνουν συνεντεύξεις, η επιθυμία να βρουν ακόμα περισσότερα στοιχεία από άλλες πηγές μπορεί να είναι πολύ ισχυρή, και να τους οδηγήσει να ψάξουν στις σχολικές ή τοπικές βιβλιοθήκες για βιβλία, και μέσα από αυτό να μάθουν τεχνικές όπως η χρήση των ευρετηρίων των βιβλίων ή των καταλόγων των βιβλιοθηκών. Μαθαίνουν μέσα από μια ποικιλία τεχνικών, όχι μόνο από τις συνεντεύξεις.

Επίσης, το πρόγραμμα μπορεί να προσφέρει σημαντική βοήθεια στην ανάπτυξη των γλωσσικών ικανοτήτων. Αυτό αφορά τόσο τον γραπτό όσο και τον προφορικό λόγο. Πριν πάρουν συνέντευξη, τα παιδιά πρέπει να συζητήσουν μεταξύ τους ποια είναι η καλύτερη διατύπωση των ερωτήσεων

που θέλουν να θέσουν. Όταν ακούσουν πάλι τις ηχογραφημένες συνεντεύξεις, μπορούν να ασκήσουν και κριτική στον τρόπο με τον οποίο τέθηκαν οι ερωτήσεις. Όταν παίρνουν συνέντευξη, πρέπει να μάθουν να ακούν άλλους ανθρώπους και να καταλαβαίνουν τι ακριβώς θέλουν να πουν. Αυτό μπορεί να απαιτήσει έντονη συγκέντρωση. Χωρίς να το συνειδητοποιούν, αντιμετωπίζουν τα προβλήματα κατανόησης και ερμηνείας που προσπαθούν να προσομοιώσουν οι ασκήσεις κατανόησης του σχολικού βιβλίου. Την ίδια στιγμή, παίρνοντας συνέντευξη από κάποιον ή δίνοντας τα ίδια συνέντευξη, τα παιδιά αποκτούν αυτοπεποίθηση στο να εκφράζονται μέσω της γλώσσας. Αυτή μπορεί να μεταφερθεί από τον προφορικό στον γραπτό λόγο, για παράδειγμα όταν τα βάζουμε να γράφουν αυτό που ακούν από μια κασέτα ή, αντίστροφα, χρησιμοποιώντας την απομαγνητοφώνηση μιας συνέντευξης ως αφετηρία για μια συζήτηση. Θα μπορούσαν ίσως να συζητήσουν για τις διαφορές μεταξύ γραπτού και προφορικού λόγου. Σε ένα επόμενο στάδιο του προγράμματος μπορούν να συνεχίσουν με διάβασμα σε μια βιβλιοθήκη, και να προχωρήσουν σε μια γραπτή παρουσίαση του προγράμματος συμπεριλαμβάνοντας απομαγνητοφωνημένα αποσπάσματα των συνεντεύξεων.

Τα παιδιά θα μάθουν επίσης να χειρίζονται μηχανήματα, εφόσον χρησιμοποιηθούν υπολογιστές και μαγνητόφωνα. Παρόλο που αυτά δεν είναι απολύτως απαραίτητα σε σχολικά προγράμματα, είναι πολύ χρήσιμα και συχνά μπορούμε να τα δανειστούμε από κάπου. Παρομοίως, μια βιντεοκάμερα θα μπορούσε να φανεί πολύ χρήσιμη. Αυτές οι ικανότητες μπορούν να αναπτυχθούν κι άλλο στην παρουσίαση του προγράμματος: για παράδειγμα, δημιουργώντας μια κασέτα με αποσπάσματα από τις ηχογραφήσεις, συνδυάζοντας διαφάνειες με ήχο, τυπώνοντας ένα φυλλάδιο με φωτογραφίες και αποσπάσματα από συνεντεύξεις ή οργανώνοντας μια έκθεση που χρησιμοποιεί όλα αυτά τα μέσα μαζί. Όλα αυτά είναι δυνατόν επίσης να βοηθήσουν να δημιουργηθούν δεσμοί με την κοινότητα, ιδίως όταν ζητάμε απ' όσους δίνουν συνέντευξη να δανείσουν παλιές φωτογραφίες, καρτοστάλ και άλλα τεκμήρια για την έκθεση ή για το φυλλάδιο.

Τέλος, τα παιδιά μπορούν να αποκτήσουν θεμελιώδεις ικανότητες επικοινωνίας. Η ίδια η πράξη της συνέντευξης μπορεί να τα βοηθήσει να καλλιεργήσουν τη διακριτικότητα και την υπομονή, την ικανότητα να επικοινωνούν, να ακούν τους άλλους και να τους κάνουν να αισθάνονται άνετα, ό,τι είναι αναγκαίο για να εξασφαλίσουν πληροφορίες. Για να πάρεις συνέντευξη πρέπει να συμπεριφέρεσαι ως ενήλικος· δε γίνεται να χασκο-

γείας. Τα παιδιά μπορεί να μάθουν να κινούνται στον κόσμο των ενηλίκων. Συγχρόνως, αυτό που θα αποκομίσουν μπορεί να μην περιορίζεται σε μια ζωντανή εικόνα για το πώς ήταν η ζωή στο παρελθόν αλλά να επεκτείνεται και σε μια βαθύτερη κατανόηση για το πώς είναι να είσαι κάποιος άλλος· για το ότι οι εμπειρίες άλλων ανθρώπων, στο παρελθόν και στο παρόν, είναι διαφορετικές από τις δικές τους —και γιατί μπορεί να συμβαίνει αυτό. Είναι δυνατόν έτσι να τα βοηθήσουμε να κατανοήσουν και να αισθανθούν τους άλλους, και να αντιμετωπίσουν αντικρουόμενες αξίες και στάσεις απέναντι στη ζωή.

Αυτά όσον αφορά τη θεωρία. Και στην πράξη τι γίνεται; Το καλύτερο είναι να δούμε μερικά παραδείγματα προγραμμάτων που πραγματοποιήθηκαν με επιτυχία. Το πρώτο είναι από ένα δημοτικό σχολείο.

Σ' ένα επαρχιακό Δημοτικό στην περιφέρεια του Κάιμπριτζ, η Sallie Purkis χρησιμοποίησε την προφορική ιστορία στα μαθήματα των μικρότερων τάξεων. Ξεκίνησε με ένα πρόγραμμα που κράτησε μισό χρόνο, για δύο απογεύματα τη βδομάδα, σε μια τάξη αποτελούμενη από είκοσι παιδιά επτά ετών. Ήταν μια ετερογενής ομάδα: κάποια παιδιά είχαν έρθει από το εξωτερικό, κι ενώ εννιά δεν ήξεραν να διαβάζουν, άλλα ήταν πολύ έμπυνα. Μέχρι τότε δεν είχαν διδαχτεί ιστορία. Ένας από τους στόχους του προγράμματος ήταν να κάνει την πρώτη αυτή εμπειρία ενδιαφέρουσα και συναρπαστική, να κάνει τα παιδιά να νιώσουν ότι μπορούσαν να συγκεντρώσουν ιστορικά τεκμήρια κι ότι η ιστορία ήταν μια απτή πραγματικότητα που είχε άμεση σχέση με το δικό τους παρόν. Στην επιτυχία του προγράμματος συνέβαλε το γεγονός ότι πραγματοποιήθηκε σε ένα σχολείο χωρίς αυστηρό πρόγραμμα σπουδών κι έτσι η δασκάλα μπορούσε εύκολα να δώσει το βάρος στα καλλιτεχνικά, στη γλώσσα και σε επισκέψεις και δραστηριότητες εκτός σχολείου.

Επέλεξε ως αφετηρία μια φωτογραφία που της την πρότεινε ένας τοπικός βιβλιοθηκάριος: το σχολείο τους εξήντα χρόνια πριν, όταν είχε μόλις ανοίξει, και οι πρώτοι του μαθητές στέκονταν ανάμεσα στα μπάτσα που είχαν αφήσει οι χτίστες. Αμέσως τα παιδιά έδειξαν ενδιαφέρον, σχολιάζοντας τα ρούχα των μαθητών. Βρήκαν από ποιο σημείο είχε τραβηχτεί η φωτογραφία και πόσων χρονών θα ήταν τώρα αυτοί οι πρώτοι μαθητές —ότι θα ήταν, δηλαδή, όσο κι οι δικοί τους παππούδες. Έτσι, η «γιαγιά» επιλέχτηκε ως βασική συμβολική φιγούρα του προγράμματος (εναλλακτικά τη θέση της γιαγιάς έπαιρναν θείες ή άλλες συγγενείς), κι αποδείχτηκε ότι η σχέση που απέκτησαν οι γιαγιάδες με το σχολείο ήταν

καινούρια εμπειρία γι' αυτές. Δεν χρησιμοποιήθηκαν κασετόφωνα, απλά μοιράστηκε ένα γραπτό ερωτηματολόγιο. Συντάχτηκε μετά από συζήτηση με τα παιδιά και, βλέποντάς το εκ των υστέρων, ήταν υπερβολικά μεγάλο, αφού παρήγαγε περισσότερο υλικό απ' όσο μπορούσε να οργανωθεί με έναν ικανοποιητικό τρόπο στη συνέχεια: λίγες ερωτήσεις θα ήταν αρκετές. Οι περισσότερες γιαγιάδες (όχι όμως όλες) απάντησαν, κι ένα παιδί, που προς το τέλος του προγράμματος αυτοσυστηνόταν ως «ιστορικός», πήρε συνέντευξη από τρία άτομα. Ένα άλλο δακτυλογράφησε ένα κείμενο. Υπήρχε, έτσι, άφθονο καλό υλικό.

Η Sallie Purkis συνέταξε ένα αναγνωστικό για την τάξη επιλέγοντας αποσπάσματα σχετικά με διάφορα θέματα και γράφοντάς τα η ίδια. Το πρώτο θέμα ήταν «Τι είπε η γιαγιά για τα ρούχα»: ρούχα αντρικά, ρούχα γυναικεία και παπούτσια —ο παππούς ενός απ' τα παιδιά ήταν τσαγκάρης. Τα παιδιά τα ζωγράφισαν. Έφεραν επίσης φωτογραφίες, οι οποίες συχνά ήταν πολύτιμες κι έπρεπε να προστατευθούν με ζελατίνα: είχαν μεγάλη επιτυχία και τα παιδιά αισθάνθηκαν υπερήφανα γι' αυτό. Τότε άρχισαν να συρρέουν διάφορα αντικείμενα: ρούχα, σίδερα για σιδερώμα κλπ.. Κάποια από αυτά ήταν συγκλονιστικά, όπως «Το καπέλο που φορούσε ο πατέρας μου στην κηδεία του παππού», σ' ένα μεγάλο κουτί που έγραφε απ' έξω ΝΑ ΜΗΝ ΑΝΟΙΧΘΕΙ. Μερικά από τα παιδιά συνέλιψαν με διάβασμα. Άλλα έφτιαζαν ένα μοντέλο καταστήματος ρούχων από κούτες παπουτσιών. Η τάξη πήγε επίσκεψη σε μουσείο. Όλα τα παιδιά έγραφαν εκθέσεις: για τα ψώνια των ρούχων, για την ημέρα της μπουγάδας στο σπίτι και για την «Ημέρα της Γιαγιάς». Γιατί το αποκορύφωμα του προγράμματος ήταν χωρίς αμφιβολία η Ημέρα της Γιαγιάς: το άγευμα που οι γιαγιάδες, προς μεγάλη τους ευχαρίστηση, προσκλήθηκαν στο σχολείο για να μιλήσουν και να πιουν τσάι με τα παιδιά.²

Ένα άλλο δημιουργικό σχολικό πρόγραμμα —ένα από τα πολλά που αναφέρθηκαν στις στήλες των ειδήσεων του περιοδικού *Oral History* στις δεκαετίες του 1970 και 1980— πραγματοποιήθηκε σε ένα δημοτικό σχολείο του κέντρου του Λονδίνου, στο Notting Hill. Γι' αυτό ο Alistair Ross διάλεξε την ιστορία του ίδιου του σχολείου, του Δημοτικού Fox, επικεντρώνοντας στην εκκένωση του σχολείου κατά τη διάρκεια του πολέμου και τη μεταφορά των παιδιών στην εξοχή. Αυτό επέτρεψε να ενταχθεί στο πρόγραμμα μια εκδρομή δύο τάξεων παιδιών ηλικίας 7 έως 10 χρονών στο Lacock του Wiltshire, όπου πήραν συνεντεύξεις από κατοίκους του χωριού που θυμούνταν την εισβολή των παιδιών από το σχολείο του Λον-

δίνου πριν τριάντα χρόνια. Συνολικά το πρόγραμμα σημείωσε αξιοσημείωτη επιτυχία, δίνοντας στα παιδιά ερεθίσματα για να συνεργαστούν σε μια συζήτηση με ενήλικους, και να χρησιμοποιήσουν αυτά που έμαθαν στις εκθέσεις τους.³

Ας δούμε, στη συνέχεια, μερικά προγράμματα με μεγαλύτερα παιδιά. Στην περίπτωση τους τόσο οι περιορισμοί όσο και οι δυνατότητες αυξάνονται. Η προφορική ιστορία, λόγω της διεπιστημονικής και ερευνητικής φύσης της, για να αποδώσει το σύνολο των δυνατοτήτων της απαιτεί κάποια ελαστικότητα στο ωρολόγιο πρόγραμμα του σχολείου, καθώς και την υιοθέτηση μορφών εξέτασης που βασίζονται σε εργασίες, και που στην Αγγλία έχουν πια καθιερωθεί. Με δεδομένα, πάντως, τα περιθώρια που αφήνει το σχολικό πρόγραμμα, ένα πρόγραμμα με μεγαλύτερα παιδιά μπορεί να έχει πιο φιλόδοξους στόχους. Πολλά σχολεία κατόρθωσαν να δημοσιεύσουν σε φυλλάδια προγράμματα για την εκατονταετηρίδα τους ή για την ιστορία της περιοχής τους, ενώ άλλα οργάνωσαν τοπικές εκθέσεις. Στο Λύκειο του Thurston στο Suffolk, η Liz Cleaver χρησιμοποίησε κάποιες μορφές προφορικής ιστορίας στα μαθήματα όλων των τάξεων: τα μικρότερα παιδιά κατασκεύαζαν τα γενεαλογικά τους δέντρα, οι μεγαλύτεροι προχώρησαν σε συγκρίσεις για την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης πριν και μετά τη συγκρότηση του κράτους πρόνοιας ρωτώντας τους παππούδες και τις γιαγιάδες, και με τους μαθητές της τελευταίας τάξης πραγματοποίησε μια σειρά από προγράμματα σχετικά με τη «Ζωή στο Suffolk στο μεσοπόλεμο». Οι μαθητές της έκτης τάξης ανέλαβαν τη διαχείριση αυτών των προγραμμάτων φτιάχνοντας μια επιτροπή και αξιοποίησαν το υλικό που συνέλεξαν εκδίδοντας ειδικά περιοδικά που διακινούνταν στην περιοχή. Κάθε χρόνο μια μικρή ομάδα των μαθητών που προετοιμάζονταν για το Πανεπιστήμιο προχωρούσε στην εκπόνηση ατομικής εργασίας, η οποία μετρούσε για τη βαθμολογία των απολυτήριων εξετάσεων.⁴

Όμως, η χρήση της προφορικής ιστορίας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση είναι πιο διαδεδομένη από παντού στις Ηνωμένες Πολιτείες: δεν υπάρχει τίποτα στην Ευρώπη που να πλησιάζει την εξαιρετική επιτυχία που γνώρισε για πολλά χρόνια το πρόγραμμα Foxfire. Παρά την άτυχη εκπνοή του αργότερα, το παράδειγμά του παραμένει πολύ σημαντικό. Ο Eliot Wigginton, αμέσως μόλις τελείωσε το Πανεπιστήμιο, διορίστηκε στο Nacoochee School, ένα εξατάξιο γυμνάσιο στο Rabun Gap, μια κωμόπολη στα ορεινά της Georgia. Δεν άργησε να ανακαλύψει ότι οι μέθοδοι διδασκαλίας που είχε διδαχθεί απλά δεν λειτουργούσαν. Στο γραφείο των καθηγητών

επικρατούσε πλήρης απαισιοδοξία: αυτά τα παιδιά είναι τούβλα, ποτέ δεν θα μάθουν να γράφουν οτιδήποτε. Ο Wigginton κατάλαβε ότι το ουσιαστικό τους πρόβλημα ήταν η πλήξη: ήταν «ακριβώς όπως όλα τα γυμνασιόπαιδα» που διψούσαν να κάνουν κάτι. Μόλις τους δόθηκε η ευκαιρία να δημιουργήσουν το δικό τους υλικό μεταμορφώθηκαν. Αυτή την ευκαιρία τους την πρόσφερε το πρόγραμμα του σχολικού περιοδικού *Foxfire*. Αρχικά ξεκίνησε ως μάθημα επιλογής στην «Δημιουργική Γραφή»,* για να εξελιχθεί σε πυρήνα γύρω από το οποίο οργανώθηκαν διάφορα μαθήματα που μετρούσαν ως διδακτικές μονάδες στον κινηματογράφο, στην κατασκευή και σε άλλα τεχνικά μαθήματα, ακόμα και στις φυσικές επιστήμες. Τα παιδιά συνέλεξαν πληροφορίες παίρνοντας συνεντεύξεις, φωτογραφίες και σχεδιάζοντας, και μάθαιναν όχι μόνο να εκδίδουν ένα περιοδικό αλλά και τεχνικές γνώσεις, να διαλύουν και να ξανασυναρμολογούν μηχανές και παλιά κτίρια και να οργανώνουν συναθροίσεις ηλικιωμένων.

Το περιοδικό γνώρισε πρωτόγνωρη επιτυχία, κι όχι μόνο τοπικά αλλά σε κάθε γωνιά των Ηνωμένων Πολιτειών. Μια επιλογή από κείμενα που δημοσιεύτηκαν σ' αυτό εκδόθηκαν σε μια σειρά βιβλίων μετά το 1972 ως *Foxfire One, Two* και *Three*, και ήδη το 1978 είχαν πουλήσει πάνω από τέσσερα εκατομμύρια αντίτυπα, με τον πρώτο τόμο να έχει τις περισσότερες πωλήσεις απ' όσα βιβλία είχε εκδόσει μέχρι τότε ο εκδοτικός οίκος Doubleday. Εν μέρει μέσα από τους θεσμούς μαθητείας που δημιούργησε το ίδιο, με τα τακτικά σεμινάρια κατάρτισης και το ενημερωτικό δελτίο *Hands On*, η επιρροή που άσκησε το *Foxfire* οδήγησε στην γέννηση περισσότερων από 200 παρόμοιων σχολικών περιοδικών: για παράδειγμα το *Sea Chest* που εκδίδει το Λύκειο Cape Hatteras στο Buxton της Βόρειας Καρολίνας, και το *Loblolly* του Λύκειου του Gary, σε μια περιοχή του Τέξας που η οικονομία της βασίζεται στη μεγάλη κτηνοτροφία, στην υλοτομία και στην παραγωγή φυσικού αερίου και πετρελαίου.

Ο Wigginton έγινε περιζήτητος ως εκπαιδευτικός σύμβουλος, ιδιαίτερα σε υποβαθμισμένα δευτεροβάθμια σχολεία στα κέντρα των πόλεων. Τον άκουσα να περιγράφει μία τυπική επίσκεψη σ' ένα σχολείο της Ινδιανάπολης με 5.000 μαθητές και 350 καθηγητές που «είχαν πλέον σηκώσει τα χέρια»: μόνο οι είκοσι ένοπλοι φρουροί του σχολείου διατηρούσαν φαινομενικά την τάξη. Το μήνυμα που έδωσε εκεί, όπως παντού, ήταν ότι για

* Η Δημιουργική Γραφή (Creative Writing) είναι μια διαδικασία δημιουργικότητας που δίνει τη δυνατότητα στην προσωπική φωνή να εγγράψει τις εμπειρίες και τη φαντασία της. (Σ.τ.Ε.)

την κατάσταση δεν έχουν ευθύνη τα παιδιά αλλά οι καθηγητές. Αν δινόταν στα παιδιά η ευκαιρία να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους θα ανταποκρίνονταν. Αν μπορούσε, θα καταργούσε όλα τα σχολικά εγχειρίδια.

Βέβαια το άμεσο περιβάλλον του σχολείου συνέβαλε στο να αποκτήσει ευρύτερη απήχηση το *Foxfire*. Με την πάροδο του χρόνου το πρόγραμμα συγκρότησε μια ομάδα αξιόπιστων πληροφορητών, στους οποίους οι μαθητές του σχολείου επιστρέφουν διαρκώς για νέες πληροφορίες. Οι φωνές τους, με την προφορά του Νότου, ακούγονται να μιλάνε για τοπικές τεχνικές —κατασκευή σπιτιών από κορμούς δέντρων, μαγειρική, παραγωγή πολύχρωμων παπλωμάτων, σαπουνιού, στρωμάτων από άχυρα («Δεν έχεις κοιμηθεί σε κρεβάτι με πιο γλυκιά μυρωδιά. Αλλάζαμε τα άχυρα κάθε χρόνο όταν αλωνίζαμε»)— και για έθιμα και δοξασίες για τη γέννα, την εργασία, την αρρώστια και το θάνατο, που μας μεταφέρουν κατευθείαν στον κόσμο των πρώτων Πουριτανών όπου η θρησκεία κι η μαγεία ήταν ακόμα αναπόσπαστα συνδεδεμένες. Για τη θεραπεία εγκαυμάτων και αιμορραγιών με προσευχές λένε: «Σταματάς το αίμα ακριβώς όπως βγάζεις τη φωτιά από το κορμί... Το κάνεις με τα ίδια λόγια και τους ίδιους στίχους». Και για τη σπορά ανάλογα με τον κύκλο του φεγγαριού:

Πάρε, ας πούμε πατάτες. Όταν δεν έχει φεγγάρι ή είναι στη χάση του — στο τελευταίο τέταρτο— βγάζουν λιγότερη πρασινάδα. Κι όταν το φεγγάρι είναι γεμάτο βγάζουν περισσότερη πρασινάδα και δίνουν λιγότερες πατάτες... Ο Κύριος έβαλε εδώ τα σημάδια, για να μας οδηγήσει. Όλα είναι στο Ευαγγέλιο: τα σημάδια των αστεριών, του φεγγαριού, του ήλιου, τα πάντα. Πρέπει να τ' ακολουθείς όλ' αυτά τα σημάδια αν θες να γίνουν όλα σωστά. Δεν ξέρεις τα σημάδια;

Ωστόσο, για να μπορέσουν μαθητές να συγκεντρώνουν υλικό τέτοιας ποιότητας σ' ένα περιοδικό τακτικής τριμηνιαίας κυκλοφορίας, δεν ήταν μόνο αναγκαίο να κερδίσουν την εμπιστοσύνη των κατοίκων παλιών ορεινών κοινοτήτων, αλλά χρειάστηκαν και μεγάλες οργανωτικές ικανότητες, φαντασία και προσπάθειες αρκετών χρόνων ιδιαίτερα όταν η δραστηριότητα αυτή παραμένει, όπως κάθε πρόγραμμα προφορικής ιστορίας, μία μόνο από τις πλευρές του σχολικού προγράμματος, που συναρπάζει κάποιους μαθητές, αλλά σε καμμία περίπτωση όλους.

Η τακτική του Eliot Wigginton ήταν να ξεκινά με μια σχετικά σύντομη προετοιμασία για τη συνέντευξη στην τάξη:

Αποδεικνύουμε, για παράδειγμα, την αναγκαιότητα του κασετόφωνου με το εξής τέχνασμα: διηγούμαστε μια σύντομη ιστορία στην τάξη, και την επόμενη μέρα, χωρίς να τους έχουμε πει καθόλου γιατί τους είπαμε αυτήν την ιστορία, μπαίνουμε στην τάξη και λέμε: «Βγάλτε μια κόλλα χαρτί κι ένα μολύβι και διηγηθείτε πάλι την ιστορία που σας είπα χθες». Δίνω μερικές λεπτομέρειες: «ας πούμε ότι είναι μια ιστορία κυνηγιού. Μπορεί να πω: «Όταν έπιασα εκείνη την αρκούδα, πήρα ένα ραβδί περίπου δύο μέτρα μακρύ κι έκανα αυτό, και μετά πήρα δύο δερμάτινα λουριά κι έκανα έτσι κι έτσι, και μετά...» —τέτοια πράγματα. Λέω μια ιστορία που έχει μερικές λεπτομέρειες που το παιδί θα πρέπει να θυμάται. Είναι εκπληκτικό το πόσο απέχουν αυτά που γράφουν τα παιδιά από την ιστορία που είπα.

Αυτό οδήγησε σε μια συζήτηση για το πώς θα πετύχεις μια καλή συνέντευξη. Το κλειδί είναι η γνήσια περιέργεια:

Το παιδί δε θα πρέπει να χαζεύει και να κοιτάζει έξω απ' το παράθυρο και να παίζει ταμπούρλο με τα πόδια του στο πάτωμα.... Μπορεί να τύχει η συνέντευξη που νόμιζες ότι θα κρατήσει μισή ώρα να διαρκέσει τελικά τέσσερις ώρες αν ο αφηγητής πάρει μπρος. Πρέπει να έχουν περιέργεια....

Τους λες ότι το μεγαλύτερο λάθος σε μια συνέντευξη είναι να μπει σε μια διαδικασία σύντομων ερωταποκρίσεων... να πάρεις απαντήσεις μιας ή δύο προτάσεων και μετά να κάνεις μια ερώτηση για ένα τελείως διαφορετικό θέμα.... Αυτό που θέλεις να κάνει ένας πληροφορητής είναι να ξεκινήσει να μιλάει για ένα αντικείμενο και μετά να επεκταθεί, και καθώς συνεχίζει να μιλάει μπορεί να συμβούν τα πάντα. Προσπαθείς να βάλεις τα παιδιά να κάνουν την ίδια ερώτηση με εκατό διαφορετικούς τρόπους. Ξέρεις, «Πώς το έκανες το τάδε; Ναι... το έκανε κανένας στο σπίτι σου με διαφορετικό τρόπο;». Τους βάζεις να επιμείνουν σ' αυτό το θέμα από πολλές οπτικές γωνίες —«Έχεις ακούσει ποτέ να γίνεται αυτό το πράγμα με διαφορετικό τρόπο;». Αν είναι δυνατόν, δίνεις στα παιδιά, πριν βγουν να πάρουν συνεντεύξεις, μερικές πληροφορίες για το θέμα τους που θα τους είναι χρήσιμες στη συνέντευξη, για παράδειγμα για εναλλακτικούς τρόπους να κάνεις κάτι.... (Και) πρέπει να υπενθυμίζεις στο παιδί ότι δεν μπορεί να διακόπτει τους ανθρώπους όταν αρχίσουν να μιλάνε. Αν αρχίσουν να λένε ιστορίες... ιστορίες για κυνηγούς αρκούδας, το χειρότερο πράγμα που μπορείς να μάθεις σ' ένα παιδί είναι να τον διακόπτει και να λέει «Όχι, περίμενε! Δεν θέλω ιστορίες με αρκούδες, θέλω να μου πεις πώς καταργάζονται ένα τομάρι...»).

Αυτό το προπαρασκευαστικό στάδιο φρόντισε να είναι σύντομο, κι έστειλε τους μαθητές να πάρουν την πρώτη τους συνέντευξη όσο πιο γρή-

γορα γινόταν. Την πρώτη φορά πήγαν συνοδευόμενοι είτε από έναν καθηγητή είτε από κάποιον μεγαλύτερο και πιο έμπειρο μαθητή. Οι αρχικές συνεντεύξεις οργανώνονταν εκ των προτέρων, για να εξασφαλιστεί ότι η πρώτη τους σχετική εμπειρία θα ήταν με έναν ευνοϊκά διατεθειμένο πληροφοροητή. Όταν τα παιδιά αποκτούσαν περισσότερη αυτοπεποίθηση, πήγαιναν για τις συνεντεύξεις μόνοι τους, χωρίς τη συνοδεία καθηγητών. Και ξεκινούσαν με σχετικά μικρά θέματα —«πώς μια γυναίκα έφτιαχνε σαπούνι κι άλλα τέτοια μικροπράγματα»— και σταδιακά προχωρούσαν σε μεγαλύτερα θέματα.

Το πιο αξιόλογο επίτευγμα του Eliot Wigginton, πάντως, ήταν ότι επινόησε μια οργάνωση της έκδοσης του υλικού που συνέλεξαν τα παιδιά με τρόπο που το αξιοποιούσε στο έπακρο:

Γράφουμε πολλά είδη άρθρων. Θα σου δώσω μερικά παραδείγματα. Μια φορά μας πήραν τηλέφωνο από κάποιο περιοδικό και μας είπαν: «Γράφουμε ένα άρθρο για τους διάφορους τρόπους να προβλέψεις τι καιρό θα κάνει αυτή τη χρονιά...». Είχαμε ήδη καταγραμμένους έξη ή οκτώ, κι είπα: «Εντάξει, κοίτα τι θα κάνουμε. Πάρε μας πάλι στις 3.30 το απόγευμα και θα σου έχουμε κάτι». Παίρνεις δύο τάξεις και σχεδόν όλα τα παιδιά που δουλεύουν στο περιοδικό (πενήντα πέντε παιδιά) και τους λες: «Λοιπόν, παιδιά, εσείς αναλαμβάνετε το Kelly's Creek, κι εσείς θα πάτε στο Betty's Creek κλπ.. Πηγαίνετε και ρωτήστε όποιον βρείτε μπροστά σας τι σημάδια για τον καιρό θυμάται, ποια συγκεκριμένα σημάδια, και να είστε πάλι εδώ σε μια ώρα και σαράντα πέντε λεπτά». Οπότε σε μια ώρα και σαράντα πέντε λεπτά έχουμε μαζέψει περίπου 110 σημάδια για τον καιρό που ποτέ δεν είχαμε υποπτευθεί την ύπαρξή τους· τα παρουσιάσαμε σε τρεις-τέσσερις σελίδες του *The Foxfire Book*.

Ένα άλλο είδος συνεντεύξεων που κάνουμε είναι αυτές που επικεντρώνονται σε ένα πρόσωπο. Συνήθως παρουσιάζουμε ένα πρόσωπο σε κάθε τεύχος. Στο τελευταίο είναι μια γυναίκα ονόματι Ada Kelly, μια γιαγιά που ζει στην περιοχή μας. Τα παιδιά που είναι υπεύθυνα για το άρθρο για την Ada Kelly της παίρνουν συνέντευξη επανειλημμένα, τουλάχιστον τρεις-τέσσερις φορές... Τα παιδιά θα οργανώσουν το υλικό και θα το παρουσιάσουν. Εν τω μεταξύ, αν ο λοογράφος θέλει να δει όλο το πρωτότυπο υλικό, έχουμε όλες τις πρωτότυπες απομαγνητοφωνήσεις και όλες τις πρωτότυπες κασέτες...

Καθώς το πρόγραμμα εξελισσόταν, έγινε δυνατό όχι μόνο ο ένας μαθητής να βοηθάει τον άλλον, αλλά και κάθε φουρνιά μαθητών να βοηθάει κι αυτές που τη διαδέχονται. Ενθαρρύνονταν να διαλέγουν οι ίδιοι τα θέματά

τους. Αλλά πολύ συχνά συνέλεγαν πολύ περισσότερο υλικό απ' όσο χρειάζονταν για τους σκοπούς τους:

Μπορεί κάποιος να πήγαινε να ψάξει για ιστορίες με φαντάσματα και να γυρίσει με δεκαπέντε επιπλέον ιστορίες για κυνήγι. Όταν ένα παιδί παίρνει τις απομαγνητοφωνήσεις που έγιναν απ' όλους, κρατάει το υλικό που χρειάζεται για το άρθρο του, τις ιστορίες με φαντάσματα... κάποιος άλλος όμως στην τάξη μπορεί να μαζεύει ιστορίες για κυνήγι... το παιδί μαζεύει λοιπόν τις ιστορίες κυνηγιού και του λέει: «Πάρτες, μπορείς να τις βάλεις στο άρθρο σου». Κι αυτός που μαζεύει ιστορίες για κυνήγι μπορεί να κάνει το ίδιο για το άρθρο με τις ιστορίες με φαντάσματα. Μ' άλλα λόγια ο ένας συμπληρώνει τον άλλο, και τίποτα δεν πάει χαμένο. Συνήθως υπάρχουν είκοσι με τριάντα άρθρα που ετοιμάζονται συγχρόνως. Αν ένα παιδί φέρει πληροφορίες για κάτι με το οποίο δεν ασχολούμαστε τη συγκεκριμένη στιγμή, έχουμε αυτό που αποκαλούμε «αρχείο άρθρων υπό προετοιμασία»... Και τον επόμενο χρόνο, αν ένα παιδί θέλει να καταπιαστεί με ένα τέτοιο θέμα... μπορεί να πάρει αυτή τη συνέντευξη και να συνεχίσει. Έτσι αξιοποιείται όλο το υλικό. Χρησιμοποιείται όλο, είτε έτσι είτε αλλιώς.

Το πρόγραμμα *Foxfire* του Eliot Wigginton ήταν αναμφίβολα ένα σημαντικό εγχείρημα, ένα παράδειγμα που πρέπει να εξετάσουμε με μεγάλη προσοχή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι για πολλούς μαθητές η συμμετοχή τους στο πρόγραμμα τους μεταμόρφωσε. Όπως το θέτει ένας απ' αυτούς:

Μέσω του *Foxfire* έμαθα... να εκφράζομαι και να επικοινωνώ. Έπειτα, διδάσκοντας ένα μικρότερο παιδί πώς να κάνει κάτι, έμαθα να εκτιμώ την αξία της διδασκαλίας και να ενθουσιάζομαι όταν βλέπω τα μάτια του παιδιού να φωτίζονται. Κι ακόμα πιο σημαντικό είναι ότι έμαθα να αναγνωρίζω την αξία της συνεργασίας των ανθρώπων, του να εξαρτώνται ο ένας από τον άλλο.... Άλλαξε τη ζωή μου.⁵

Αυτά ως παραδείγματα επιτυχημένων προγραμμάτων. Αλλά η ίδια η επιτυχία τους μπορεί να αποθαρρύνει τον καθηγητή που σκέφτεται να ξεκινήσει κι αυτός ένα τέτοιο πρόγραμμα. Ας δούμε λοιπόν κάποια από τα συνηθισμένα προβλήματα που κατά κανόνα προκύπτουν σε ένα πρόγραμμα προφορικής ιστορίας.

Κατ' αρχάς υπάρχουν τα οργανωτικά προβλήματα. Η δουλειά της προφορικής ιστορίας είναι από τη φύση της δραστηριότητα μιας μικρής ομάδας, και είναι δύσκολο να οργανωθεί σε μεγάλες τάξεις. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι καλύτερες προϋποθέσεις για τη διεξαγωγή προγραμμά-

των συγκεντρώνονται όταν η διδασκαλία γίνεται σε μικρές ομάδες ή το πρόγραμμα σπουδών ευνοεί τη διεπιστημονικότητα —και ίσως αυτό είναι ένα επιχείρημα υπέρ τους, το ότι δηλαδή θέτουν θεμελιώδη ζητήματα σχετικά με την οργάνωση της σχολικής εκπαίδευσης. Ωστόσο, πολλά προβλήματα μπορούμε να τα ξεπεράσουμε με τη σωστή προετοιμασία: αν έρθουμε, για παράδειγμα, σε επαφή με ηλικιωμένους πριν τη συνέντευξη, μπορούμε να στείλουμε ομάδες παιδιών να πάρουν συνεντεύξεις ενώ παράλληλα άλλα συζητούν στην τάξη για το υλικό που έχει ήδη συγκεντρωθεί. Γι' αυτό και για άλλους λόγους είναι ζωτικό να αξιοποιήσουμε όσο περισσότερο γίνεται εξωσχολικές πηγές, αρχίζοντας από τους γονείς των παιδιών και το Σύνδεσμο Καθηγητών και Γονέων, και χρησιμοποιώντας τα κοινοτικά δίκτυα που μας προσφέρουν οι τοπικές εφημερίδες και ραδιοφωνικοί σταθμοί, σύλλογοι, επιχειρήσεις και βιβλιοθήκες. Αν το σχολείο βρίσκεται σε μια περιοχή με μεγάλη ανεργία, θα υπάρξουν κι αρκετοί έμπειροι μεσήλικες που θα ήταν δυνατόν να βοηθήσουν το πρόγραμμα.

Δεύτερον, υπάρχει το ζήτημα του εξοπλισμού. Για να δουλέψετε με προφορική ιστορία δεν είναι αναγκαία η ύπαρξη μαγνητοφώνων ή βιντεοκάμερας, παρόλο που θα έχετε έτσι πολύ καλύτερα αποτελέσματα. Αν το σχολείο δεν είναι γενναιόδωρο σε ό,τι αφορά τον εξοπλισμό και τη χρήση του, θα χρειαστεί πάλι να βασιστείτε στην υποστήριξη που μπορεί να βρεθεί από εξωτερικές πηγές, ξεκινώντας από τους γονείς. Σίγουρα θα βρεθούν αρκετές οικογένειες να δανείσουν τα κασετόφωνα που χρειάζονται για να γίνει μια αρχή.

Τρίτον, δώστε μεγάλη προσοχή στην επιλογή των θεμάτων. Πρέπει να ενδιαφέρουν κάθε ομάδα μαθητών. Για τις μικρότερες ηλικίες προσφέρεται ιδιαίτερα η οικογενειακή ιστορία. Αφενός διευκολύνει μια παιδοκεντρική προσέγγιση, καθώς βασίζεται στην πρόσβαση του παιδιού στις οικογενειακές μνήμες και ντοκουμέντα, αφετέρου ενθαρρύνει τους γονείς και τους παππούδες να συμμετάσχουν στη δουλειά που γίνεται στο σχολείο. Μια μεγάλη ποικιλία θεμάτων μπορεί να έχουν ως αφετηρία την δημιουργία γενεαλογικών δέντρων με βάση διάφορα είδη πληροφοριών. Με τις μεγαλύτερες ηλικίες υπάρχουν πολύ περισσότερες επιλογές: σπίτια, φαγητά και ρούχα, εργασία (περιλαμβάνοντας τις δουλειές του σπιτιού), οικογενειακή ζωή, παιχνίδια ή δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου —κι οποιοδήποτε απ' αυτά τα θέματα μπορεί να προσεγγιστεί συγκριτικά με μνήμες από άλλες χώρες. Ένα πρόγραμμα μπορεί να έχει ως αντικείμενό του ένα τοπικό γεγονός. Μια ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ιδέα είναι ένα πρόγραμμα που

επικεντρώνει στην ιστορία ενός δρόμου. Δεν είναι πάντα εύκολο να οριοθετήσουμε το αντικείμενό μας όταν θέλουμε να μελετήσουμε την τοπική ιστορία ή την ιστορία μιας κοινότητας σε μια μεγάλη πόλη. Ένας δρόμος, όμως, μπορεί να χρησιμεύσει ως μικρογραφία κάποιων πτυχών της ιστορίας της: των αλλαγών στην κοινωνική ζωή της εργατικής τάξης, ή των μαγαζιών και του εμπορίου, ή των διαδοχικών μορφών μετανάστευσης. Με τη βοήθεια μιας τοπικής εφημερίδας είναι δυνατόν ακόμα και να εντοπίσουμε εκπροσώπους των περισσότερων οικογενειών που έζησαν στον δρόμο αυτό πριν σαράντα ή εξήντα χρόνια. Σίγουρα ένα τέτοιο θέμα θα δώσει στον καθηγητή μια υλική βάση για να εργαστεί η τάξη του σε ένα πρόγραμμα, συνδυάζοντας φωτογραφίες, συλλογή τεκμηρίων και τοπογραφικών δεδομένων, έρευνες σε αρχεία και παλιά φύλλα εφημερίδων, και βέβαια συνεντεύξεις.

Έπειτα, τα παιδιά πρέπει να αποκτήσουν κάποιες από τις ικανότητες που είναι απαραίτητες για τη συνέντευξη, κάτι που δεν είναι πάντα εύκολο. Μπορούν να εξασκηθούν παίρνοντας συνέντευξη από τους ίδιους τους καθηγητές ή από μέλη της οικογένειάς τους. Ή μπορούμε να καλέσουμε ηλικιωμένους ανθρώπους να μιλήσουν στο σχολείο, αν και αυτό σε γενικές γραμμές έχει μεγαλύτερη επιτυχία όταν γίνεται σε μια ανεπίσημη μικρή ομάδα κι όχι μπροστά σε ολόκληρη την τάξη. Υπάρχει πράγματι ο κίνδυνος, επιδεικνύοντας τους ηλικιωμένους μ' αυτό τον τρόπο, να οδηγήσουμε τα παιδιά να τους βλέπουν ως ιστορικά αντικείμενα αντί να τους αντιμετωπίζουν ως πρόσωπα που έχουν αξία καθαυτά. Μπορούμε επίσης να ζητήσουμε από τα παιδιά να γράψουν τις αυτοβιογραφίες τους, εν μέρει χρησιμοποιώντας οικογενειακά τεκμήρια, και να δώσουν συνέντευξη σε κάποιο άλλο παιδί, αφού διασφαλίσουμε ότι αυτό δεν οδηγεί σε αδιάκριτη διείσδυση σε προσωπικές καταστάσεις, κάτι που θα μπορούσε να αποδειχτεί τραυματική εμπειρία. Πρέπει επίσης να τα μάθουμε να διατυπώνουν διάφορα είδη ερωτήσεων. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί και με την άσκηση κριτικής σε άλλες συνεντεύξεις, όπως αυτές που πήρε ο καθηγητής, και είναι ιδιαίτερα σημαντικό να ακούσουμε και να σχολιάσουμε την ηχογράφηση της πρώτης συνέντευξης του παιδιού, για να το στηρίξουμε και να του δώσουμε συμβουλές.

Απαιτείται ιδιαίτερη ευαισθησία όταν πραγματοποιούμε προγράμματα σε σχολεία που είναι φυλετικά μισκτά. Είναι σαφές ότι τόσο οι μαύροι όσο και οι λευκοί μαθητές πρέπει να μη διδάσκονται μόνο την δική τους ιστορική κουλτούρα αλλά και των άλλων. Πρόσφατα έχει σημειωθεί σημαντι-

κή πρόοδος στην επεξεργασία σχολικών μαθημάτων που να λαμβάνουν υπόψη αυτό το στόχο της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και ανάμεσα στις μεθόδους που προτείνονται περιλαμβάνεται και η διεξαγωγή αμοιβαίων διαφυλετικών συνεντεύξεων. Όσον αφορά όμως την ιστορική διάσταση αυτών των διεργασιών, δεν πρέπει να μας διαφύγει ότι πολλά παιδιά μεταναστών δεν έχουν κοντά τους παππού και γιαγιά κι οι οικογένειές τους χρησιμοποιούν είτε εντελώς διαφορετικές γλώσσες, είτε με προφορά που τα παιδιά της κοινωνίας υποδοχής δυσκολεύονται να καταλάβουν. Το να εξασφαλίσουμε εκ των προτέρων την υποστήριξη της κοινότητας είναι πιο σημαντικό απ' ό,τι συνήθως, και πρέπει να μελετήσουμε με ιδιαίτερη προσοχή τις τεχνικές λεπτομέρειες των συνεντεύξεων. Για παράδειγμα, ενώ ηλικιωμένοι λευκοί μπορεί να δώσουν συνέντευξη σε μαύρα παιδιά σε συλλόγους, οι φυλετικές προκαταλήψεις και προστριβές μπορεί να τους κάνουν απρόθυμους να τα δεχτούν στο σπίτι τους. Ειδικά σ' αυτή την περίπτωση των διαφυλετικών συνεντεύξεων, υπάρχει επίσης μεγαλύτερη ανάγκη να βρεθεί ένα ενοποιητικό θέμα —όπως η σχέση ανάμεσα στην εκβιομηχάνιση και τη μετανάστευση. Πρόκειται αδιαμφισβήτητα για έναν τομέα στον οποίο πρέπει να πειραματιστούμε περισσότερο.

Τι μπορούμε να κάνουμε με τους καρπούς των προγραμμάτων προφορικής ιστορίας μετά την ολοκλήρωσή τους; Όπως θα δούμε και στην περίπτωση των προγραμμάτων για επί μέρους κοινότητες, μπορούν να συνδυαστούν με φωτογραφίες, γράμματα και έγγραφα, ρούχα, εργαλεία και άλλα αντικείμενα για να στηθεί μια επιτυχημένη έκθεση, στο σχολείο ή σε κάποιο τοπικό κέντρο. Μπορούν να δημοσιευτούν ως φυλλάδια τοπικής εμβέλειας ή ως άρθρα σε εφημερίδες. Οι πιο φιλόδοξοι μπορούν να προχωρήσουν στην δημιουργία μιας βιντεοκασέτας. Και στο τέλος οι ηχογραφήσεις καλό είναι να κατατίθενται στη δημοτική βιβλιοθήκη ή στο τοπικό μουσείο. Όπου αυτό είναι δυνατόν, θα πρέπει να αναπτύσσουμε μια διαρκή και ενεργό σχέση με την τοπική κοινότητα, επιστρέφοντας σε κάποια μορφή το υλικό που συλλέξαμε.

Τέλος, δεν πρέπει να μας παρασύρει η υπερβολικά εύκολη επιτυχία. Τα προγράμματα προφορικής ιστορίας μπορούν να διεξαχθούν επιτυχημένα μόνο από ειδικευμένους καθηγητές σε πλαίσια που πρέπει να εξετάζονται προσεκτικά. Απρόσεκτες κινήσεις θα ήταν δυνατόν να έχουν ως αποτέλεσμα να προσβληθούν κάποιοι άνθρωποι, αν για παράδειγμα από έλλειψη διακριτικότητας διαδοθούν πληροφορίες που τους θίγουν (ή τους συκοφαντούν). Επίσης, τα πλεονεκτήματα που έχει η προσέγγιση αυτή εκμηδε-

νίζονται αν χρησιμοποιηθεί έτοιμο υλικό που έχει παραχθεί σε κεντρικό επίπεδο. Επομένως οι απαιτήσεις που έχουμε από το τελικό προϊόν του προγράμματος δεν πρέπει να υπερβαίνουν τις δυνατότητες των παιδιών. Είναι απαραίτητο γι' αυτά να εμπλέκονται σε κάθε φάση του προγράμματος και να μπορούν να αναγνωρίσουν στο τέλος τη δική τους συνεισφορά. Αν οι προφορικές μαρτυρίες γίνουν απλά μια ακόμα πηγή που χρησιμοποιείται στη διδασκαλία της ιστορίας, θα πάψουν να κινητοποιούν τη φαντασία.

Πρέπει ακόμα να αναφερθούμε σε δύο πιο εξειδικευμένες μορφές χρήσης των αφηγήσεων ζωής: τα προγράμματα καταπολέμησης του αναλφαβητισμού και το θέατρο. Έχει αναπτυχθεί μια ειδική αυτοβιογραφική μέθοδος για την ενισχυτική διδασκαλία γραφής και ανάγνωσης, τόσο σε σχολεία όσο και σε ομάδες αλφαβητισμού για ενήλικους. Το πρώτο εμπόδιο που πρέπει να υπερπηδήσουν πολλοί από τους αναλφάβητους ή ημιαναλφάβητους ενήλικους —υπολογίζονται σε δύο εκατομμύρια σήμερα στη Βρετανία— και παιδιά για να μάθουν γραφή και ανάγνωση είναι η ντροπή και η μυστικότητα που τηρούν για την αδυναμία τους. Πολλοί αντιμετωπίζουν το επιπλέον μειονέκτημα ότι είναι μετανάστες πρώτης γενιάς, που προσπαθούν να επικοινωνήσουν σε μια γλώσσα που δεν είναι η μητρική τους. Αν η διδασκαλία ξεκινήσει με προφορική επικοινωνία στην τάξη, αυτό τους επιτρέπει να αρχίσουν από το σημείο στο οποίο έχουν τη μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, και πάνω σ' αυτό να θεμελιώσουν τις νέες γνώσεις τους. Συνήθως μια ομάδα θα συζητήσει πρώτα κάποιες προσωπικές εμπειρίες κοινού ενδιαφέροντος: για την οικογένεια, την εργασία, τη μετανάστευση ή οτιδήποτε άλλο. Ο διδάσκων θα ηχογραφήσει αυτή τη συζήτηση και θα απομαγνητοφωνήσει κάποια μέρη της. Στο επόμενο μάθημα οι μαθητές θα προσπαθήσουν να διαβάσουν ένα μέρος της απομαγνητοφωνημένης ομιλίας τους και θα συζητήσουν τις ιδέες, το λεξιλόγιο και τη γραμματική που χρησιμοποίησαν στο λόγο τους, με τον καθηγητή να προτείνει κάποιες αλλαγές για να γίνει σαφέστερο αυτό που θέλουν να πουν. Σταδιακά το μάθημα μετατοπίζεται από την ανάγνωση του δικού τους προφορικού λόγου στην αυτοδύναμη γραφή και στην ανάγνωση άλλων κειμένων. Αλλά το κλειδί για να το επιτύχουν αυτό είναι να ξεκινήσουν με τη δική τους γλώσσα, όπως την ομιλούν, με τις φράσεις και τον ρυθμό ομιλίας που αυτοί χρησιμοποιούν, αναφερόμενοι σε οικείες εμπειρίες και ανθρώπους. Έτσι διευκολύνεται κάθε άλμα που κάνουν προς τα μπρος. Συχνά η κατάληξη μπορεί να είναι μια προσωπική αυτοβιογραφία, και

κάποιες δημοσιεύτηκαν αργότερα σε φυλλάδια, όπως η συλλογή *Our Lives* από το Λονδίνο, που περιελάμβανε και την αφήγηση του Mohammed El-baja, μαθητή στο Shoreditch, για το πώς μετανάστευσε από το Μαρόκο. Πολλοί ακόμα είδαν τα λόγια τους τυπωμένα στο περιοδικό *Write First Time*, που καθιέρωσε δική του διάταξη της σελίδας, με τις γραμμές να σπάνε για να αποδώσουν τα σημεία στα οποία δίνεται έμφαση και τις ρυθμικές φράσεις μέσα σε κάθε πρόταση, όπως φαίνεται στο παράδειγμα που παραθέτουμε παρακάτω.

Αυτό το μικρό κείμενο του Terry Collins, που δημοσιεύτηκε στο *Write First Time*, γράφτηκε ως οργισμένη αντίδραση στην απόλυσή του. Η πρώτη μορφή του, που είχε έκταση δύο προτάσεων, δακτυλογραφήθηκε και φωτοτυπήθηκε. Στη συνέχεια το κείμενο συζητήθηκε στην ομάδα και ο Terry πρόσθεσε ορισμένα πράγματα. Του δόθηκαν, τέλος, κάποιες συμβουλές για την ορθογραφία και το στήσιμο, πριν εμφανιστεί με την μορφή που τυπώνεται εδώ.

Με απέλυσαν

Του T. A. P. Collins

Αυτός ο άνθρωπος στη δουλειά
είπε στο αφεντικό ότι παραήμουν αργός γι' αυτόν.
Έστειλε στη μητέρα μου και τον μπαμπά μου ένα γράμμα
οπότε πήγαμε να δούμε την Υπεύθυνη Αποκατάστασης των Ανάπηρων.
Της είπα ότι με απείλησε ότι θα μου δώσει τα παπούτσια στο χέρι.
Αυτή του τηλεφώνησε γιατί θύμωσε πολύ μ' αυτό.
Εμένα και το άλλο παιδί μας διέταξε
να τσακιστούμε από κει σα να ήμασταν εγκληματίες
και δεν μπορούσα να πω τίποτα γι' αυτό.
Αλλά σύμφωνα μ' αυτόν, τον υπεύθυνο παραγωγικότητας,
ήμουν πολύ αργός.
Με απέλυσε.
Ήμουν εκεί έντεκα χρόνια κι εννιά μήνες.

Μια άλλη εξειδικευμένη εκπαιδευτική εφαρμογή της προφορικής ιστορίας είναι το θέατρο αναμνήσεων. Μπορεί κι αυτό να διεξαχθεί με ομάδες διαφόρων ηλικιών. Ένας από τους πιο επιτυχημένους θιάσους ήταν η Age Exchange, καθοδηγούμενη από την Pam Schweizer, που για πάνω από είκοσι χρόνια δημιούργησε θεατρικές παραστάσεις με βάση τις αναμνήσεις

ηλικιωμένων, παίζοντάς τις κυρίως σε ακροατήρια γέρων σε συλλόγους, κοινοτικά κέντρα ή γηροκομεία. Υπήρξαν επίσης και λιγότερο εξειδικευμένες πειραματικές χρήσεις του θεάτρου, με το ανέβασμα μιας μοναδικής παράστασης στο πλαίσιο συγκεκριμένων προγραμμάτων: ένα ωραίο παράδειγμα είναι ο εορτασμός των πενήντα χρόνων από την απεργία στο Flint του Michigan που οργάνωσε η Πρωτοβουλία για ένα Εργατικό Θέατρο [Labor Theatre Project], με στόχο να επιστρέψει στον τοπικό πληθυσμό μια αίσθηση της ιστορίας του χρησιμοποιώντας τις ίδιες τις αναμνήσεις του. Αξίζει να αναφέρουμε, επίσης, το Royal Court Young People's Theatre, που στη δεκαετία του 1980 εργάστηκε ιδιαίτερα με τα σχολεία του Λονδίνου. Η διευθύντριά του Elyse Dodgson αξιοποίησε την μεγάλη εμπειρία της ανεβάζοντας θεατρικές παραστάσεις με μαθήτριες από τις Δυτικές Ινδίες σ' ένα κεντρικό πολυκλαδικό Λύκειο του νότιου Λονδίνου. Τρία από τα έργα τους έφτασαν στις σκηνές του Λονδίνου, με αποκορύφωμα τη *Motherland*, ένα βαθιά συγκινητικό αλλά και αριστοτεχνικά ελεγχόμενο δράμα, βασισμένο στις εμπειρίες των ανθρώπων από τις Δυτικές Ινδίες —οι ελπίδες και τα όνειρα, η πραγματικότητα και η απόρριψη— που μετανάστευσαν στη Βρετανία. Αφετηρία ήταν μια σειρά συνεντεύξεων με τις μητέρες των κοριτσιών και με άλλες γυναίκες αυτής της γενιάς στο Brixton, που τις πήρε μία παλιά μαθήτρια με τη βοήθεια μιας ειδικής επιχορήγησης. Αυτές οι προσωπικές μαρτυρίες πυροδότησαν τη φαντασία των κοριτσιών και κράτησαν το ενδιαφέρον τους ζωηρό για το μεγάλο διάστημα που δούλευαν μαζί ως ομάδα —έξη ώρες την εβδομάδα για αρκετούς μήνες— για να δημιουργήσουν το έργο. Η έμφαση δόθηκε στην ομαδική εργασία κι όχι στην ατομική επίδοση της καθεμιάς: σε κάθε πρόβα συμμετείχαν όλες, παίζοντας καθεμιά μια ποικιλία ρόλων, κι όλες οι αποφάσεις παίρνονταν μετά από συζήτηση στην οποία όλες συμμετείχαν. Συνέθεσαν το έργο αυτοσχεδιάζοντας τους ρόλους: τα κορίτσια, με ερέθισμα κάποια θέματα που πήραν από τις ηχογραφημένες μαρτυρίες, αυτοσχεδίαζαν εκφραστικές παντομίμες και έγραψαν τα λόγια και τη μουσική των τραγουδιών με βάση τα λόγια των μαρτυριών. Σε ένα επόμενο στάδιο οι μητέρες προσκλήθηκαν να δουν τις πρόβες και να κάνουν τις δικές τους προτάσεις. Τελικά στη *Motherland* συνδυάστηκαν τρία επίπεδα έκφρασης: η ανάμνηση της πραγματικής εμπειρίας στα κείμενα των συνεντεύξεων που εκφωνούσαν ο αφηγητής και ο χορός, τα τραγούδια που έφτιαζαν με φαντασία τα παιδιά, όπως το «Ψάχνοντας» για την αναζήτηση σπιτιού, και ο συμβολισμός της ομαδικής παντομίμας. Έτσι η εμπειρία του να

ρωτάς μια σπιτονοικοκυρά αν έχει να σου νοικιάσει σπίτι κι αυτή να σε διώχνει αποδόθηκε με μια τελετουργική αναπαράσταση: όλη η ομάδα να περπατά, να χτυπά μια πόρτα και να παγώνει. Αυτή η σκηνή έγινε το κεντρικό μοτίβο όλης της παράστασης. Ήταν αυτός ο συνδυασμός, της δημιουργικής αλλά έντονα πειθαρχημένης ομαδικής έκφρασης με τα ίδια λόγια με τα οποία αποδόθηκαν τα ατομικά βιώματα, που έκανε τόσο συναρπαστικό αυτό το παιδικό θεατρικό έργο.⁷

Σ' αυτό το σημείο δε χρειάζεται να πούμε πολλά για τα προγράμματα στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε κολέγια και σε πανεπιστήμια, όπου έχουν γίνει επίσης πολύ καλές εργασίες προφορικής ιστορίας. Στη Βρετανία, τη Βόρειο Αμερική και την Ωκεανία αυξήθηκε σταθερά τόσο ο αριθμός των προπτυχιακών και μεταπτυχιακών φοιτητών που αναλαμβάνουν ατομικές έρευνες προφορικής ιστορίας, όσο και η διδασκαλία μαθημάτων προφορικής ιστορίας σε διάφορα επίπεδα. Μια επισκόπηση και αξιολόγηση των μαθημάτων προφορικής ιστορίας στη Βρετανία που έγινε το 1997 μέτρησε πάνω από εκατό σχετικά μαθήματα, κυρίως στην ιστορία αλλά και στην κοινωνιολογία, την φιλολογία και άλλες επιστήμες.⁸ Σε κάποια από αυτά τα μαθήματα οι φοιτητές επέλεξαν δικά τους θέματα, αλλά συνήθως αποφάσιζε ο καθηγητής για κάποιο κοινό αντικείμενο έρευνας. Η επιλογή του θέματος είναι προφανώς αποφασιστικής σημασίας για το είδος των πρακτικών δυσκολιών που είναι δυνατό να παρουσιαστούν: για κάποια θέματα είναι δυνατόν, για παράδειγμα, να είναι δύσκολο να βρεθούν οι απαιτούμενοι πληροφορητές, μπορεί να είναι πολυάσχολα δημόσια πρόσωπα, ή ακόμα να απαιτείται ταξίδι σε μακρινά ή άγνωστα μέρη. Αλλά για τα περισσότερα θέματα τα προβλήματα δεν θα διαφέρουν από αυτά που αντιμετωπίζει κάποιος στην προφορική ιστορία, και γενικά όταν γράφει εργασίες και διπλωματικές. Η βασική προσέγγιση παραμένει ίδια ακόμα κι αν το μάθημα απευθύνεται σε ομάδα φοιτητών. Έχω διαπιστώσει, για παράδειγμα, ότι μια καλή αφετηρία είναι η κατασκευή γενεαλογικών δέντρων και η συζήτηση γι' αυτά, ή το να παίρνει συνέντευξη ο ένας από τον άλλον και να εκθέτουν τα συμπεράσματά τους: έτσι θα εμπλακεί άμεσα και θα συμμετέχει στη συζήτηση σχεδόν κάθε ομάδα φοιτητών.

Υπάρχουν, ωστόσο, δύο ιδιαίτερες δυσκολίες σ' αυτό το επίπεδο. Όπως έχει φανεί σε πολλά πανεπιστημιακά μαθήματα, είναι δυνατόν να προχωρήσουν πέρα από το μάθημα και να μετατραπούν σε ένα συλλογικό ερευνητικό πρόγραμμα. Ως συλλογική διαδικασία, μπορεί να φτάσει πιο

γρήγορα σε αποτελέσματα. Αλλά τα ομαδικά προγράμματα είναι πολύ πιο δύσκολο να γίνουν αν πρέπει να βαθμολογηθεί ξεχωριστά η επίδοση του καθενός. Ακόμα και η εκπόνηση ατομικών εργασιών δυσχεραίνεται όταν, λόγω ενός ανελαστικού συστήματος που επιτρέπει μόνο κλειστές γραπτές εξετάσεις, δεν μπορούν να συμβάλλουν στην τελική βαθμολογία. Είναι ενθαρρυντικό ότι στο ένα τρίτο των μαθημάτων προβλέπεται η δυνατότητα να συνεκτιμηθεί στη βαθμολογία η συμμετοχή στη συλλογική εργασία ερευνητικού προγράμματος.

Ένας άλλος κίνδυνος αφορά τη διδασκαλία της μεθόδου: δεν πρέπει να απομακρυνόμαστε υπερβολικά από τις πρακτικές πτυχές για να επικεντρώσουμε στις θεωρητικές αρχές της. Αυτός ο ακαδημαϊσμός ευθύνεται για το ότι σπάνια είναι δημοφιλή τα μαθήματα «μεθοδολογίας» στις κοινωνικές επιστήμες. Η ενασχόληση με τη θεωρία πρέπει να συνυφίνεται με την πρακτική εμπειρία και να επικεντρώνεται σε συγκεκριμένα ιστορικά ζητήματα. Στο Πανεπιστήμιο του Essex το σεμινάριο για τη μεθοδολογία της συνέντευξης, που περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα του μεταπτυχιακού στην Κοινωνική Ιστορία, το διδάσκουμε με μια εργαστηριακή προσέγγιση. Βάζουμε όσο πιο γρήγορα γίνεται τους φοιτητές να παίρνουν συνεντεύξεις ο ένας από τον άλλο, και αμέσως μετά να πάρουν συνέντευξη από έναν πληροφορητή για κάποιο θέμα της επιλογής τους. Η ομάδα ακούει και συζητάει αυτές τις συνεντεύξεις που θέτουν, χωρίς εξαίρεση, ζητήματα που σχετίζονται με την ακρίβεια της μνήμης, την αποσιώπηση, την τεχνική της συνέντευξης και την εμπειρία να σου παίρνουν συνέντευξη. Δίνουν, επίσης, παραδείγματα του είδους του ιστορικού υλικού που μπορεί να συλλεγεί, και της περιπλοκότητας των στάσεων που αποκαλύπτει. Τα πρακτικά αυτά μαθήματα συνδυάζονται με άλλα, στα οποία συζητιούνται οι αρχές της προφορικής ιστορίας με βάση τη βιβλιογραφία, ώστε οι δύο προσεγγίσεις να γονιμοποιούν η μία την άλλη.

Την ανάγκη να μαθαίνει κανείς τόσο στην πράξη όσο και στη θεωρία υποστηρίζει σθεναρά η Janis Wilton μιλώντας για τα μαθήματά της εξ αποστάσεως στην Αυστραλία.

Βασικό ζητούμενο... είναι να εξασκούνται οι φοιτητές στη μέθοδο και τη θεωρία της προφορικής ιστορίας και να την εφαρμόζουν στην πράξη... Πρέπει να βγουν και να πάρουν συνεντεύξεις. Πρέπει να προετοιμάσουν και να επεξεργαστούν τις συνεντεύξεις που έχουν αναλάβει. Πρέπει να κάνουν κάτι με αυτές... Πρέπει να εξηγήσουν και να αναλύσουν τόσο τη διαδικασία της προφορικής ιστορίας όσο και το προϊόν που δημιούργησαν.

Φαίνεται ότι κι οι φοιτητές εκτιμούν ιδιαίτερα αυτή την προσέγγιση: σε μια βρετανική ομάδα, για παράδειγμα, «όλοι συμφώνησαν ότι το πιο σημαντικό μέρος του προγράμματός μας ήταν το ότι διδάχτηκαν την προφορική ιστορία 'στην πράξη', συμμετέχοντας ενεργά».⁹

Όπως σε πολλά σεμινάρια, έτσι και στο Essex οι φοιτητές πραγματοποιούν στη συνέχεια μόνοι τους μικρά προγράμματα, διεξάγοντας μια σειρά από συνεντεύξεις και υποβάλλοντας μια έκθεση στην οποία αξιολογούν τη μέθοδό τους και τα αποτελέσματα της έρευνας, μαζί με ένα υποδειγματικό κατάλογο ερωτήσεων που θα μπορούσαν να τεθούν σε ένα πιο εκτεταμένο πρόγραμμα, στο οποίο θα συμμετείχαν περισσότεροι ερευνητές. Σε πολλές περιπτώσεις τέτοια μικρά ανιχνευτικά προγράμματα έδωσαν το έναυσμα για ολόκληρες διατριβές.

Προφανώς η επιλογή του θέματος είναι αποφασιστικής σημασίας. Διαπιστώσαμε ότι είναι δυνατόν ένας φοιτητής, προπτυχιακός ή μεταπτυχιακός, δουλεύοντας μόνος του για μια εργασία την περίοδο των διακοπών, να συνεισφέρει πραγματικά στις ιστορικές μας γνώσεις διεξάγοντας νέα επιτόπια έρευνα. Το καλύτερο (αν και όχι απαραίτητο, και για κάποια θέματα είναι εκ των πραγμάτων αδύνατο) είναι οι συνεντεύξεις να συνδυάζονται με έρευνα σε αρχεία ή σε τοπικές εφημερίδες. Είναι επίσης σημαντικό να επιλεγεί ένα θέμα που να σχετίζεται με ευρύτερα ιστορικά ζητήματα αλλά και να είναι επαρκώς οριοθετημένο και τοπικά προσδιορισμένο. Θα αποτύχει αν οι δυνητικοί πληροφορητές είναι υπερβολικά δισταρμένοι για να εντοπιστούν σχετικά γρήγορα. Ιδού μερικά παραδείγματα θεμάτων που αποδείχτηκε ότι μπορεί να τα προσεγγίσει ένας φοιτητής με δημιουργικό τρόπο και συγχρόνως είναι εφικτό να τα διαχειριστεί: μελέτες των κοινοτήτων διαφόρων χωριών της East Anglia· το κοινωνικό δίκτυο της γειτονιάς και οι ταξικές σχέσεις σε μια φτωχογειτονιά του Nottingham και σε ψαράδικα λιμάνια· μετανάστες που μαζεύουν λυκίσκο για την κατασκευή μπύρας, η διαδικασία πρόσληψης δασκάλων, η βιομηχανία στρατιωτικών ενδυμάτων στο Essex· η μετανάστευση νέων γυναικών από τη Βεγγάλη στη Βρετανία τη δεκαετία του 1970· η ιταλική κοινότητα του Λονδίνου· ο οικογενειακός καταμερισμός εργασίας στις οικογένειες εργατών γης και η εξάπλωση του ελέγχου των γεννήσεων σε διάφορες κοινωνικές ομάδες· οι εργάτες στα μηχανουργεία του Colchester κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και η εμπειρία της Γενικής Απεργίας του 1926 στην πόλη.¹⁰ Ούτως ή άλλως οι δυνατότητες είναι άπειρες. Κι αυτά που αποκομίζει κανείς είναι εμφανή: η προσωπική αίσθηση δημιουργίας, το πνεύ-

μα συνεργασίας και η βαθύτερη κατανόηση της ίδιας της ιστορίας που μπορεί να προκύψει —και πέραν τούτων, το γεγονός ότι η επιστημονική έρευνα βγαίνει από την απομόνωση που τη χώριζε από τον εξωτερικό κόσμο.

Αναμφίβολα εδώ είναι, στην ιστορία εντός της κοινότητας, που τα προγράμματα προφορικής ιστορίας έχουν τη μεγαλύτερη εμβέλεια. Μπορούν να συμβάλουν σε πολλές και διάφορες δραστηριότητες: σε ένα πρόγραμμα καταπολέμησης του αναλφαβητισμού για ενηλίκους, ένα απογευματινό μάθημα ιστορίας, μια τοπική ιστορική εταιρεία ή ένα πρόγραμμα τοπικής ιστορίας, ένα σεμινάριο κατάρτισης άνεργων νέων, μια ομάδα θεραπείας μέσω της αναπόλησης για ηλικιωμένους σε γηροκομείο ή στο θάλαμο ενός νοσοκομείου, μια έκθεση σε μουσείο ή μια εκπομπή στο ραδιόφωνο. Αυτό που κυρίως προσφέρουν σε καθεμιά απ' αυτές τις περιπτώσεις είναι η ενθάρρυνση της συνεργασίας, στη βάση ασυνήθιστα ισότιμων σχέσεων, για την ανακάλυψη ενός είδους ιστορίας που σημαίνει κάτι για τους απλούς ανθρώπους. Φυσικά αυτές είναι τάσεις που πρέπει να καλλιεργηθούν και είναι δυνατόν να δημιουργήσουν προβλήματα.¹¹

Το πρώτο ζήτημα αφορά την επιλογή των θεμάτων. Σε πολλές από αυτές τις δραστηριότητες το καλύτερο θέμα μπορεί να είναι απλά αυτό που θα προσελκύσει αμέσως το ενδιαφέρον. Αντίθετα, οι αντιλήψεις της τοπικής ιστορικής εταιρείας μπορεί να είναι πιο αυστηρές, και πραγματικά μπορεί να περιορίζονται υπερβολικά από τις παραδοσιακές συμβάσεις της ιστορίας που βασίζεται σε γραπτές πηγές. Ωστόσο, μέσω της διεύρυνσης της κοινωνικής ιστορίας μπορεί να βρεθεί, με λίγη φαντασία, ένα θέμα που ικανοποιεί και τις δύο πλευρές. Ο Raphael Samuel υποστήριξε μια αλλαγή στους προσανατολισμούς της ιστορίας των τοπικών κοινοτήτων,

(...) ώστε οι άνθρωποι να είναι το ίδιο σημαντικοί με τους τόπους, και να συνδέονται πιο στενά οι μεν με τους δε. Τότε ο ερευνητής ή η ερευνήτρια θα μπορεί να μελετά την ηθική τοπογραφία ενός χωριού ή μιας πόλης με την ίδια ακρίβεια που οι παλιότεροι ερεύνησαν τον χώρο για τη δημιουργία του Εθνικού Τοπογραφικού Χάρτη, ακολουθώντας εκτός από τα όρια των ενοριών και την αυλακιά του κοινωνικού περιβάλλοντος, ταξιδεύοντας όχι μόνο στη δημοσιά αλλά και σε σκοτεινούς διαδρόμους και μισοκρυμμένα μονοπάτια. Ανασυνθέτοντας τη διαδρομή ενός παιδιού πριν εβδομήντα χρόνια, ο ιστορικός θα ανακαλύψει τα αόρατα σύνορα που χώριζαν την κακόφημη από την ευυπόληπτη άκρη ενός δρόμου, τα μπροστινά σπίτια από τα

πίσω, τον χώρο των αγοριών απ' αυτόν των κοριτσιών. Ακολουθώντας τη σχάρα του πεζοδρομίου θα συναντήσει έναν χώρο όπου έπαιζαν αμπάριζα, έναν άλλο όπου έπαιζαν κουτσό, έναν τρίτο δίπλα σ' έναν τοίχο που είχαν για... τη μακριά γαϊδούρα ή για τους βώλους. Η παιδική χαρά βρισκόταν στη High Street, όπου οι νέοι φλέρταραν στην κυριακάτικη βόλτα, ενώ στο αδιέξοδο είχαν τα υπόστεγά τους αυτοί που έκοβαν ξύλα κι ετοίμαζαν τα καροτσάκια τους οι πλανόδιοι μανάβηδες.... [Το ίδιο μπορεί να γίνει και] σε δάση ή λιβάδια... εδώ μπορούσε να μαζέψει κανείς μανιτάρια ή να πιάσει κουνέλια· παραδίπλα έβγαζαν πατάτες ή έβοσκαν άλογα παράνομα, ή περνούσαν τις ατέλειωτες μέρες του καλοκαιριού κόβοντας χόρτο ή θερίζοντας....

Ή, ακόμα, αντί ο ιστορικός να επιλέγει ως αντικείμενο την ίδια την περιοχή, θα μπορούσε να πάρει ως αφετηρία κάποια πλευρά της ζωής σ' αυτήν, περιορισμένη σε χρόνο και τόπο, και να την χρησιμοποιήσει ως παράθυρο προς τον κόσμο.... Θα ήταν καλό να βλέπαμε μια τέτοια απόπειρα για το Λονδίνο του δέκατου ένατου αιώνα. Μια μελέτη της κυριακάτικης αγοράς στο Bethnal Green, και του πόλεμου εναντίον της από τους ιεροκήρυκες που αγόρευαν στους υπαίθριους χώρους, της κατασκευής επίπλων στο νότιο Hackney, ή των διαρρηκτών του Hoxton... θα μας έφερνε πολύ πιο κοντά στην καρδιά της ζωής του East End απ' ό,τι άλλη μία περίληψη του *Sanitary Ramblings* [Υγειονομικοί Περίπατοι] του Hector Gavin... Το φλερτάρισμα και ο γάμος στο Shepherd's Bush, η οικογενειακή ζωή στο Acton ή η κυριαρχία του Ρωμαιοκαθολικισμού ανάμεσα στις πλύστρες και τους εργάτες φωταερίου στο Kensal Green ίσως να μας μάθαιναν περισσότερα πράγματα για την ανάπτυξη των προαστίων απ' ό,τι η καταγραφή της αύξησης του αριθμού των δρόμων... Η μελέτη της κοινωνικής δομής, επίσης, θα μπορούσε να γίνει περισσότερο οικεία και ρεαλιστική αν την προσεγγίζαμε με πιο πλάγιο τρόπο, και εστιάζαμε στις διάφορες δραστηριότητες και σχέσεις. Η μελέτη της παιδικής ηλικίας στο Chelsea (με ποιους μπορούσες ή δεν μπορούσες να παίξεις, πού επιτρεπόταν να πας), του ανδρισμού στο Mitcham, της διαδρομής από το σπίτι στη δουλειά στο Putney, ή της τοπικής πολιτικής στο Finsbury, θα μπορούσε να μας πει πολύ περισσότερα για τον τρόπο χειρισμού και πρόσληψης των ταξικών διαφορών και για το πώς εκφραζόταν στην πράξη η ένταξη σε κάποιο κοινωνικό στρατόπεδο, παρά μια πιο πεζή και χωρίς φαντασία προσέγγιση που θα ακολουθούσε την πεντάπτυχη ταξινόμηση του Ληξιαρχείου.¹²

Είναι αυτή η προσέγγιση, της αναζήτησης «ενός παράθυρου προς τον κόσμο», που επέτρεψε στον Raphael Samuel να αιχμαλωτίσει τη φαντασία των συνδικαλιστών στα μαθήματα επιμόρφωσης ενηλίκων που τους

έκανε στο Ruskin College της Οξφόρδης, και να τους βάλει να ερευνήσουν την ιστορία του δικού τους επαγγέλματος, δίνοντας έτσι το έναυσμα για το κίνημα του History Workshop και τη γέννηση τοπικών ομάδων στις συνοικίες του Λονδίνου και στις πόλεις της επαρχίας. Το εξαμηνιαίο περιοδικό του κινήματος, το *History Workshop*, θα έπρεπε να είναι αρκετό για να καθησυχάσει τους απαισιόδοξους που φοβούνται ότι ο ενθουσιασμός είναι ασύμβατος με τις επιστημονικές απαιτήσεις.

Οι πρώιμες δραστηριότητές του, παρ' όλ' αυτά, αμφισβητούσαν τον επαγγελματισμό αυτό καθαυτό, καθώς στόχος του κινήματος ήταν «να κάνει την ιστορία μια πιο δημοκρατική δραστηριότητα», και κρατούσε επιθετική στάση απέναντι σε μια κατάσταση στην οποία «η 'σοβαρή ιστορία' έχει γίνει ένα πεδίο που ανήκει δικαιωματικά στους ειδικούς... Μόνο οι ακαδημαϊκοί μπορούν να είναι ιστορικοί, και έχουν τα δικά τους φέουδα και τη δικιά τους ιεραρχία. Ο μεγάλος όγκος των ιστορικών μελετών δεν γράφεται ποτέ για να διαβαστεί από ανθρώπους που δεν έχουν σχέση με το επάγγελμα του ιστορικού».¹³ Μια παρόμοια αντίδραση σ' αυτήν την αντίληψη αποτελεί το υπόβαθρο των δραστηριοτήτων πολλών ομάδων προφορικής ιστορίας, για παράδειγμα η συλλογή τραγουδιών και συνεντεύξεων βιομηχανικών εργατών της βόρειας Ιταλίας από το Ινστιτούτο Ernesto di Martino του Μιλάνου, η συνεργασία της Ομοσπονδίας Εργαζομένων του Brighton και της Εταιρείας Εργατικής Ιστορίας του Sussex στη σειρά των Queen Spark Books, ή άλλων ομάδων που εκδίδουν αφηγήσεις ζωής όπως η People's History του Peckham, τα Bristol Broad-sides, και η People's Autobiography of Hackney στο Ανατολικό Λονδίνο. Ανάλογη είναι η περίπτωση των συνοικιακών επιτροπών που συγκροτήθηκαν σε δεκαπέντε συνοικίες της Βοστώνης και εξέδωσαν μια σειρά από ιστορικά φυλλάδια στην επέτειο των διακοσίων χρόνων της πόλης, ερευνώντας σε βιβλιοθήκες, εντοπίζοντας φωτογραφίες και συλλέγοντας αναμνήσεις από κάθε είδους ανθρώπους. Χωρίς αμφιβολία αυτά τα φυλλάδια, που διανεμήθηκαν δωρεάν στους κατοίκους στην περίπτωση της σειράς για τα διακόσια χρόνια της Βοστώνης ή πούλησαν αρκετές χιλιάδες αντίτυπα στην περίπτωση του Hackney, συνετέλεσαν στο να έλθει σε επαφή με την τοπική ιστορία ένα εξαιρετικά πλατύ κοινό. Εξίσου εντυπωσιακό όμως είναι το πνεύμα συνεργασίας με το οποίο δημιουργήθηκαν. Στην ομάδα του Hackney επέμεναν ότι οποιοσδήποτε μπορεί να πάρει συνέντευξη από οποιοδήποτε άλλον και ότι όλοι θα πρέπει να συμβάλουν στην διαδικασία της παρουσίασης. Ο στόχος ήταν διττός: από τη μια να

παράγουν μια μορφή ιστορίας και από την άλλη να δώσουν στους ανθρώπους αυτοπεποίθηση και εμπιστοσύνη στις δικές τους αναμνήσεις και ερμηνείες του παρελθόντος. Σ' αυτό το πλαίσιο ο επαγγελματίας, με την άνεση του λόγου και το κύρος που του δίνουν οι ανώτερες σπουδές του, μπορεί να αποτελέσει μια πραγματική απειλή που υπονομεύει τα ίδια τα θεμέλια του προγράμματος.... Φυσικά η πλήρης απουσία της ευρύτερης ιστορικής οπτικής ενός έμπειρου ιστορικού μπορεί να είναι εξίσου καταστροφική για τη δουλειά μιας ομάδας. Θα οδηγήσει στη δημιουργία μονοδιάστατων ιστορικών μύθων, μάλλον, παρά σε μια βαθύτερη κατανόηση της κοινωνίας. Αυτό που χρειάζεται είναι μια δυναμική σχέση, με την ερμηνεία να προκύπτει μέσα από αμοιβαία συζήτηση.

Η επιτυχία του προγράμματος μιας τοπικής ομάδας, λοιπόν, θα εξαρτηθεί εν μέρει από το πώς θα αξιοποιήσει τα διαφορετικά ταλέντα που θα συνεισφέρει κάθε μέλος της: οι αναμνήσεις από τη ζωή τους, οι τεχνικές τους γνώσεις, το οργανωτικό τους ταλέντο, ή η ικανότητα να κάνουν τους άλλους να μιλάνε, θα είναι όλα το ίδιο σημαντικά με μια δεξαμενή ιστορικών πληροφοριών. Σε κάποια προγράμματα οι ρόλοι μπορούν να κατανεμηθούν καλύτερα στο πλαίσιο μιας επιτροπής, ενώ σε άλλα ένας επαγγελματίας θα είναι ο ανεπίσημος επιστημονικός υπεύθυνος μιας ομάδας που θα λειτουργεί με πλήρη ισοτιμία των μελών της.

Το τι μπορούμε να πετύχουμε θα καθοριστεί κι από το επίπεδο του εξοπλισμού. Όπως θα δούμε, η συνέντευξη και η αρχειοθέτηση απαιτούν καλό εξοπλισμό για να αποδώσουν το μέγιστο των δυνατοτήτων τους. Φυσικά μια ομάδα που συλλέγει αφηγήσεις ζωής μπορεί να λειτουργήσει με μεγάλη επιτυχία χρησιμοποιώντας μόνο χαρτί και μολύβι. Αν όμως θέλει κανείς να κάνει ηχογραφήσεις που θα μεταδοθούν από το τοπικό ραδιόφωνο ή να δημιουργήσει ένα αρχείο, θα χρειαστεί να αγοράσει εξοπλισμό καλής ποιότητας. Επομένως, πριν ξεκινήσει το πρόγραμμα είναι απαραίτητο να γνωρίζει ότι μπορεί να αγοράσει ή να δανειστεί έναν χώρο εργασίας, γραφεία, καρέκλες, φωριαμούς, τουλάχιστον δύο καλά κασετόφωνα ή μαγνητόφωνα ψηφιακής εγγραφής κι έναν υπολογιστή. Και θα πρέπει να εξετάσει το ενδεχόμενο να προμηθευτεί μια βιντεοκάμερα.

Στη συνέχεια έρχεται η επιλογή των πληροφορητών. Προφανώς αυτή η επιλογή είναι αποφασιστικής σημασίας για κάθε πρόγραμμα προφορικής ιστορίας και οι βασικές αρχές είναι ίδιες για όλα. Πρώτον, δεν έχει και πολύ νόημα να ηχογραφήσουμε ανθρώπους που η μνήμη τους είναι μπερδεμένη ή έχει εξασθενήσει, ή είναι τόσο αποτραβηγμένοι που δεν έχουν

όρεξη να μιλήσουν για τις αναμνήσεις τους. Δεύτερον, αυτό που έχει σημασία είναι η άμεση προσωπική εμπειρία που έχει κανείς κι όχι η θέση που κατείχε επίσημα. Πρόκειται για μια παγίδα στην οποία πέφτουν συχνά οι τοπικές ιστορικές εταιρείες ή οι δημόσιες βιβλιοθήκες: επιλέγονται ως πληροφορητές ακριβώς αυτοί οι τοπικοί αξιωματούχοι, για παράδειγμα δήμαρχοι και άλλοι υψηλά ιστάμενοι της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, που έχουν τους περισσότερους λόγους να είναι επιφυλακτικοί και επομένως έχουν ελάχιστα να προσφέρουν. Είναι «σχεδόν αξίωμα», όπως παρατήρησε πολύ σωστά η Beatrice Webb,

(...) ότι το μυαλό των υφιστάμενων σε κάθε οργανισμό θα συγκρατήσει και θα αποφέρει πλουσιότερα αποθέματα γεγονότων απ' ό,τι το μυαλό των προϊστάμενων. Αυτό δεν οφείλεται απλώς στο ότι ο υφιστάμενος συνήθως είναι λιγότερο επιφυλακτικός.... Ο αρχιεργάτης, ο υπάλληλος που έχει κάποιες διευθυντικές αρμοδιότητες ή το κατώτερο στέλεχος βρίσκεται σε συνεχή και στενή επαφή με τις καθημερινές δραστηριότητες του οργανισμού· έχει μεγαλύτερη συνείδηση της ετερογένειας και του μεταβαλλόμενου χαρακτήρα των γεγονότων, κι είναι λιγότερο πιθανό να προσφέρει άχρηστες γενικεύσεις, στις οποίες όλες οι ζωντανές λεπτομέρειες χάνονται σ' ένα άχρωμο συνονθύλευμα ή μετατρέπονται σε στερεότυπες κατηγορίες, άκαμπτες και ίσως απαρχαιωμένες.¹⁴

Τρίτον, είναι αναγκαίο να έχουμε διαρκώς συνείδηση του βαθμού στον οποίο είναι κοινωνικά αντιπροσωπευτικές οι αφηγήσεις που συλλέγουμε. Υπάρχει, έτσι, πάντα μια τάση στα προγράμματα να ηχογραφούνται περισσότεροι άντρες παρά γυναίκες. Αυτό εν μέρει οφείλεται στο ότι οι γυναίκες τείνουν να είναι πιο δύσπιστες και πιστεύουν λιγότερο από τους άντρες ότι οι αναμνήσεις τους μπορεί να έχουν ενδιαφέρον. Οφείλεται επίσης στο ότι οι άντρες προτείνονται πολύ συχνότερα ως πληροφορητές από άλλους. Ακόμα κι όταν το αναγνωρίσουμε ως πρόβλημα, μπορεί να αποδειχτεί δύσκολο να το λύσουμε. Για παράδειγμα, αν το θέμα μας είναι μια τοπική βιομηχανία, θα είναι αρκετά εύκολο να βρούμε άντρες που δούλευαν σ' αυτήν· μπορεί να συναντιούνται ακόμα ως παλιοί συνάδελφοι σε μια παμπ ή σ' έναν σύλλογο. Όμως οι γυναίκες τους, ή οι εργάτριες στην ίδια βιομηχανία, αν και ήταν εξίσου ζωτικές για τη λειτουργία της, θα είναι πολύ πιο δύσκολο να εντοπιστούν, επειδή κατά κανόνα δεν θα είναι γνωστές στην τοπική κοινωνία από το επάγγελμά τους, και τα κοινωνικά τους δίκτυα θα έχουν ως επίκεντρο τη γειτονιά κι όχι το χώρο εργασίας. Ε-

πίσης, υπάρχει μια εξίσου ισχυρή τάση σε προγράμματα σχετικά με μια κοινότητα να καταγράφονται μαρτυρίες ανθρώπων που ανήκουν στο κεντρικό της κοινωνικό στρώμα —συνήθως την ευυπόληπτη εργατική τάξη και τους μικρομεσαίους—, ενώ τα ανώτατα και κατώτατα στρώματα υποεκπροσωπούνται. Θα συναντήσουμε δυσκολίες προκειμένου να εντοπίσουμε τα ίχνη του συνταξιούχου διευθυντή παραγωγής στο Cheltenham Spa. Και το ίδιο δύσκολο είναι να βρεθούν οι πολύ φτωχοί, τα «τραχιά» στοιχεία που αποτελούσαν σημαντικό τμήμα της κοινότητας. Δεν τους προτείνει κανείς ως πληροφορητές, επειδή οι πιο «ευυπόληπτοι» υπερήλικες αποδοκιμάζουν όσα θα έλεγαν ή απλά τους θεωρούν υπερβολικά κακόμοιρους και άμυαλους για να έχουν οποιεσδήποτε αναμνήσεις αξίες λόγου. Κι όμως είναι ακριβώς αυτοί που συχνά προσφέρουν το πιο πολύτιμο ηχητικό ντοκουμέντο, με τις διαφορετικές τους οπτικές γωνίες που τις εκφράζουν πληθωρικά διηγούμενοι ιστορίες στην τοπική διάλεκτο. Και είναι αυτή η αντιπαράθεση βιωμένων εμπειριών από όλα τα επίπεδα της κοινωνίας που μας δίνει τις πιο σημαντικές και ερεθιστικές για τη σκέψη τοπικές ιστορίες.

Το να βρεθεί, λοιπόν, ένα επαρκές φάσμα πληροφορητών είναι βασικός στόχος. Σίγουρα μια ομάδα που αυτο-επιλέχτηκε, ανταποκρινόμενη σε μια δημόσια ανακοίνωση ή στην έκκληση μιας τοπικής εφημερίδας ή ραδιοφωνικού σταθμού, μπορεί να αποτελέσει την καλύτερη αρχή για κάποια προγράμματα, σπάνια όμως θα είναι αρκετά αντιπροσωπευτική. Οι άνθρωποι μπορούν να βρεθούν με πολλούς άλλους τρόπους: μέσω προσωπικών επαφών, στο μαγαζί παλαιμάχων εργατοτεχνιτών, σε συλλόγους ηλικιωμένων, μέσω συνδικάτων ή πολιτικών κομμάτων, από εκκλησίες στην τοπική εφημερίδα, τις βιτρίνες εμπορικών καταστημάτων ή το ραδιόφωνο, μέσω κοινωνικών λειτουργών ή γιατρών, εκκλησιών ή οργανώσεων που επισκέπτονται και προσφέρουν βοήθεια σε ανήμπορους υπερήλικες, ακόμα και με τυχαίες συναντήσεις σε μαγαζιά, παμπ ή πάρκα. Είναι πάντα ευκολότερο να τους πλησιάσετε έχοντας μια προσωπική σύσταση από κάποιον άλλο. Αν και θα υπάρξουν αρνήσεις που μπορεί να είναι αποκαρδιωτικές, η επιτυχία αυτής της πλευράς του προγράμματος, εφόσον έχετε καλά στο μυαλό σας τι ανθρώπους ψάχνετε, θα εξαρτηθεί πάνω απ' όλα από τη δική σας επιμονή, και θ' ανταμειφθείτε γι' αυτήν.

Τέλος, τι γίνεται με το τελικό προϊόν του προγράμματος; Οι κασέτες και οι απομαγνητοφωνήσεις σας πρέπει να αποθηκευτούν, μαζί με τις φωτογραφίες, τα γραπτά τεκμήρια και το υπόλοιπο υλικό που συγκεντρώσατε για μελλοντική δημόσια χρήση: και το καλύτερο μέρος γι' αυτό είναι

πιθανότατα η βιβλιοθήκη της πόλης σας ή τα αρχεία του νομού. Πιο άμεσα, τώρα, μπορείτε να αξιοποιήσετε το υλικό που συγκεντρώσατε για να δημιουργήσετε εκπαιδευτικά πακέτα που θα χρησιμοποιηθούν στα τοπικά σχολεία, περιλαμβάνοντας κασέτες με αποσπάσματα από συνεντεύξεις· να οργανώσετε μικρές περιοδούμενες εκθέσεις, συνδυάζοντας κι εδώ τον ήχο με φωτογραφίες και κείμενα· και να φτιάξετε ένα σύνολο από κασέτες και διαφάνειες που θα απευθύνεται σε ηλικιωμένους και θα δώσει το έναυσμα για να ξετυλιχτούν οι δικές τους αναμνήσεις για το παρελθόν της κοινότητας. Ίσως κατορθώσετε να βρείτε μια θεατρική ομάδα και με τη βοήθειά της να μετατρέψετε ένα μέρος του υλικού σας σε θεατρική παράσταση. Μπορείτε να εκδώσετε το υλικό σας με τη μορφή αφιερωμάτων σε εφημερίδες, τοπικών φυλλαδίων ή —όπως με την Ιστορία του Νησιού στο Isle of Dogs του Λονδίνου— ετήσιων ημερολόγιων με παλιές φωτογραφίες. Θα μπορούσατε να δημιουργήσετε μια ιστοσελίδα με αποσπάσματα από το κείμενο και από τον ήχο των ηχογραφήσεών σας και να τα κάνετε διαθέσιμα σε ένα παγκόσμιο ακροατήριο μέσω του Δικτύου.

Μια άλλη δυνατότητα είναι να χρησιμοποιήσετε τις κασέτες σας για να κάνετε εκπομπές σε τοπικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς. Η πιο απλή μορφή, και συχνά η πιο αποτελεσματική, είναι ένα κολάζ από αποσπάσματα των συνεντεύξεων που συνδέονται μεταξύ τους με τα όσο το δυνατόν λιγότερα σχόλια ενός αφηγητή. Υπάρχουν πάντως και πιο σύνθετες δυνατότητες, ιδιαίτερα αν οι ηχογραφήσεις σας βρίσκονται σε ψηφιακή μορφή, ώστε να μπορείτε να τις επεξεργαστείτε με έναν υπολογιστή. Υπάρχουν πλέον αρκετά ηλεκτρονικά προγράμματα διαθέσιμα στην αγορά —και κάποια δωρεάν στο Δίκτυο—, που μπορείτε να χρησιμοποιήσετε στον δικό σας υπολογιστή. Αυτό θα σας επιτρέψει, για παράδειγμα, να δημιουργήσετε μια κασέτα για το ραδιόφωνο ή για εκπαιδευτική χρήση που να αναμιγνύει τις ηχογραφήσεις από την επιτόπια έρευνα —συμπεριλαμβάνοντας και τις ερωτήσεις σας— με ατμοσφαιρικούς ήχους στο βάθος: μουσική, ηχητικά εφέ (fade in και fade out), και μια τρίτη ενότητα με τις δικές σας σκέψεις για το νόημα όσων λέγονται. Αυτό είναι δυνατόν να εμπλουτίσει το ηχητικό υλικό που ακούγεται στην κασέτα, και παράλληλα να κάνει εμφανείς τις αποφάσεις στις οποίες στηρίζεται η διαδικασία της επεξεργασίας, παρουσιάζοντας έτσι στην ίδια μορφή τόσο την εμπειρία όσο και την ερμηνεία της.

Εξίσου φιλόδοξο προϊόν είναι ένα ντοκιμανταίρ σε βιντεοταινία. Ένα καλό ντοκιμανταίρ μπορεί να αποτελέσει μια ιδιαίτερα συναρπαστική μορ-

φή παρουσίασης της προφορικής ιστορίας. Με μια μικρή φορητή βιντεοκάμερα είναι δυνατόν ένας ερευνητής να κινηματογραφήσει μόνος του κάθε συνέντευξη που ηχογραφεί, η ευκολία αυτή όμως έχει και τις αρνητικές της πλευρές. Ως τελικό προϊόν, το ντοκιμανταίρ έχει περισσότερες τεχνικές απαιτήσεις, επειδή δεν αρκεί ο καλός ήχος αλλά πρέπει να είναι προσεγμένη και η εικόνα του: αυτό συνεπάγεται γκρο πλαν και αλλαγές στη γωνία λήψης του ατόμου που μιλάει, καθώς και τη χρήση κι άλλου οπτικού υλικού για να καλύπτονται τα άχαρά άλματα στα σημεία που διακόπτεται η λήψη. Όλα αυτά σημαίνουν ότι συνήθως είναι καλύτερα να ηχογραφούμε πρώτα τις συνεντεύξεις, να επιλέγουμε αυτό που νομίζουμε ότι είναι καλύτερο για το βίντεο, και μόνο τότε να κινηματογραφούμε, με την απαιτούμενη τεχνική επιδεξιότητα.

Σε αρκετές περιπτώσεις, όπως σε ένα έντυπο ημερολόγιο ή στα εκθέματα ενός μουσείου, μόνο η λεζάντα μπορεί να φανερώσει ότι το αρχικό κείμενο προέρχεται από συνεντεύξεις προφορικής ιστορίας. Είναι πολλά τα μουσεία που χρησιμοποίησαν προγράμματα προφορικής ιστορίας για να ανασυνθέσουν, να διορθώσουν και να ερμηνεύσουν το υλικό που εκθέτουν: ξεκινώντας από το σπίτι του μαύρου καλλιεργητή στο μουσειακό συγκρότημα Smithsonian της Ουάσιγκτον, ή τις υψικαμίνους της χαλυβουργίας Schneider που κάποτε φώτιζαν την γαλλική πόλη Le Creusot, έδρα της εταιρείας, μέχρι το οδοντιατρείο της δεκαετίας του 1920 στο υπαίθριο μουσείο Beamish στο Durham. Ωστόσο, η χρήση των ίδιων των προφορικών μαρτυριών στο χώρο της έκθεσης, όπως γίνεται στην αναπαράσταση της κουζίνας του ψαρά στο Ναυτικό Μουσείο του Lancaster, είναι ακόμα κατά περίεργο τρόπο σπάνια, αν και εξίσου αποτελεσματική. Έτσι, στο ορυχείο σχιστόλιθου Gloddfa Ganol στο Blaenau Ffestiniog της βόρειας Ουαλίας, μπορεί κανείς να δει και να ακούσει τους ίδιους τους ανθρακωρύχους σε μια προβολή διαφανειών με τη συνοδεία ήχου στους παλιούς σταύλους, πριν μπει στα πελώρια σπήλαια που είναι σκιαμμένα μέσα στο βουνό. Σε άλλα μουσεία δίνονται στους επισκέπτες κασέτες και τις ακούν καθώς περιηγούνται στο κτίριο. Τα αποσπάσματα είναι καλύτερο να είναι πολύ σύντομα, όχι πάνω από ένα λεπτό. Ένας μεροκαματιάρας μπορεί να μιλήσει για το όργωμα, ένας υφαντής μπορεί να εξηγήσει πώς λειτουργεί ο αργαλειός. Στο Imperial War Museum είναι δυνατόν να ακούσεις τον ήχο στρατιωτικής προέλασης και όπλων καθώς κοιτάς τα εκθέματα από τα χαρακώματα, ή να μπεις σε ένα γραφείο στρατολογίας και να ακούσεις έναν στρατιώτη εκείνης της εποχής να αφηγείται πώς ένωθε όταν κατατάχτηκε.

Τα μουσεία επίσης είναι δυνατόν να παρουσιάζουν προφορικό υλικό μέσα από αμφίδρομες οθόνες πολυμέσων (multimedia), μια μορφή έκθεσης που στο μέλλον θα γίνεται όλο και πιο συνηθισμένη. Μακροπρόθεσμα τα πολυμέσα θα προσφέρουν εντυπωσιακές δυνατότητες για έρευνα, αρχειοθέτηση και δημοσίευση. Θεωρητικά θα είναι δυνατόν να οργανωθεί ψηφιακά καταγραμμένο υλικό, ώστε καθώς διαβάζεις μια απομαγνητοφωνημένη συνέντευξη να μπορείς να μεταπηδήσεις στο ηχογραφημένο πρωτότυπο και να ακούσεις το ίδιο απόσπασμα και με τη φωνή του ομιλητή. Τα οφέλη θα ήταν τεράστια. Για την ώρα, πάντως, η χωρητικότητα των σκληρών δίσκων είναι περιορισμένη, ιδιαίτερα για αρχεία που περιέχουν ήχο ή κινούμενες εικόνες. Έτσι η αξιοποίηση της προφορικής ιστορίας με τη χρήση πολυμέσων αναγκαστικά έχει πάρει τη μορφή πολύ πιο περιορισμένων CD με αποσπάσματα, ή της εγκατάστασης ηλεκτρονικών προγραμμάτων στο χώρο έκθεσης μουσείων και προσβάσιμων μέσα από οθόνες υπολογιστών. Για να είναι επιτυχημένα τα λογισμικά πολυμέσων στα μουσεία, πρέπει να γίνεται εύκολα κατανοητή η λειτουργία τους, να επιτρέπουν τη γρήγορη μετακίνηση από το ένα θέμα στο άλλο και να είναι κομψά σχεδιασμένα. Όλη η έλξη που ασκούν βρίσκεται στην αναζήτηση. Για παράδειγμα, στο μουσείο της ποδοσφαιρικής ομάδας του Σάο Πάολο μπορείς να αρχίσεις από τη δεκαετία του 1940, να επιλέξεις διάσημα γκολ, να δεις ένα στιγμιότυπο από κάποιο βίντεο στο οποίο σημειώνεται ένα τέρμα και το πλήθος ζητωκραυγάζει, να βρεις κάποιον αυτόπτη μάρτυρα, να διαβάσεις την ιστορία του, να ακούσεις μισό λεπτό από αυτήν, να δεις τις φωτογραφίες του, έναν χάρτη με τις μετακινήσεις που έκανε κατά τη διάρκεια της ζωής του, και πάει λέγοντας, μετακινούμενος διαρκώς από τη μια πληροφορία στην άλλη. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορείς να επιλέξεις μία ερώτηση από έναν κατάλογο και να την υποβάλεις σ' έναν μάρτυρα. Αλλά τίποτα δεν πρόκειται να κρατήσει πολλή ώρα.

Αυτά τα προγράμματα μοιάζουν πιο πολύ με λεξικά ή άλλα έργα αναφοράς. Δεν επιτρέπουν, και δεν δημιουργήθηκαν μ' αυτή την πρόθεση, τη συστηματική και σε βάθος μελέτη του κειμένου ή των ήχων. Πρέπει να τα δούμε ως ένα νέο είδος δημοσίευσης υλικού, που σταδιακά θα αναπτύξει το δικό του στυλ, και μπορεί πραγματικά να πετύχει να τραβήξει την προσοχή ανθρώπων που δεν θα τους έλκυαν οι πιο συμβατικές μορφές παρουσίασης. Επομένως, οι εκθέσεις με πολυμέσα, μερικές ευφυέστατες και πολλές πληκτικές, ενώ είναι πιθανό ότι θα παίξουν σημαντικό ρόλο στα μουσεία και τις εκθέσεις του μέλλοντος, πρέπει να γίνουν αντιληπτές

ως κάτι που θα συμπληρώσει μάλλον παρά θα αντικαταστήσει άλλους τρόπους χρήσης των προφορικών πηγών.

Μερικά από τα πιο επιτυχημένα παραδείγματα προφορικής ιστορίας κοινοτήτων έχουν προέλθει από περιστασιακές πρωτοβουλίες. Τα μουσεία του Coventry και του Southampton οργάνωσαν εκθέσεις βασισμένες σε δικά τους ερευνητικά προγράμματα, που περιλάμβαναν και χοροεσπερίδες με συγκροτήματα τζαζ, στις οποίες ξανανιωμένα ηλικιωμένα ζευγάρια στροβιλιζόνταν με απόλαυση στους ρυθμούς ξεχασμένων σκοπών· κι αυτές οι εκδηλώσεις λειτούργησαν επίσης ως καταλύτες για να σμιξουν πάλι παλιοί συνάδελφοι, ακόμα και δύο αδερφές που δεν είχαν δει η μία την άλλη για σαράντα χρόνια. Σε άλλα προγράμματα, ομάδες αναπόλησης ηλικιωμένων ήρθαν σ' επαφή με τοπικά σχολεία, και το αντίστροφο. Στη Harlow New Town εβραίοι έφηβοι δημιούργησαν στο χώρο του δικού τους συλλόγου ένα στέκι για τους ηλικιωμένους· ενώ στο χωριό Burwell του Cambridgeshire, κατά την προετοιμασία ενός ντοκιμανταίρ που θα περιλάμβανε ηχογραφημένες αναμνήσεις δημιουργήθηκε, και πάλι μέσα σ' ένα σύλλογο νέων, ένας τόπος συνάντησης για συνταξιούχους που πήγαιναν κάθε Πέμπτη απόγευμα να εισπράξουν τις συντάξεις τους από το ταχυδρομείο. Κουβέντιαζαν με κάποιους από την ομάδα των νέων πίνοντας τσάι, κι αυτό οδήγησε σε συνεντεύξεις, δημοσίευση άρθρων στο περιοδικό της κοινότητας, και στη συγκέντρωση κι άλλων πληροφοριών.

Ένας περιορισμένος αριθμός προγραμμάτων κοινοτικής ιστορίας είναι πολύ πιο φιλοδοξά —ή η επιτυχία τους υπερέβη τις αρχικές προσδοκίες. Το Πρόγραμμα Ιστορίας της China Town της Νέας Υόρκης, για παράδειγμα, είχε στόχο να συμβάλει στη δημιουργία μιας δημοκρατικής κοινοτικής δομής ακριβώς μέσω της καταγραφής, με έντονα πολιτική συνείδηση αλλά και με ευαισθησία, του πώς αντιλαμβάνονται ο ένας τον άλλο τα μέλη της: οι παλιότεροι και οι νεότεροι μετανάστες, τα αφεντικά της κοινότητας και οι ξεζουμισμένοι εργάτες των πλυντηρίων. Στη Σουηδία ένα πρόγραμμα στην καταδικασμένη φτωχογειτονιά του Nöden της πόλης Lund στη δεκαετία του 1960 αναζωογόνησε τόσο την αίσθηση της εντοπιότητας, που το Nöden σώθηκε οριστικά από την απειλή να καταστραφεί από τον αυτοκινητόδρομο που σχεδιάζόταν να το διασχίσει· και τη δεκαετία του 1980 η περιοδούσα έκθεση βιομηχανικής ιστορίας «Σκάψε εκεί που βρίσκεσαι» έκανε τον γύρο της χώρας ενισχύοντας μ' έναν παρόμοιο τρόπο την αλληλεγγύη στο εσωτερικό παλιών βιομηχανικών κοινοτήτων. Στη Βρετανία ένα πρόγραμμα, ανακαλώντας πολύ διαφορετικές αναμνήσεις,

κατόρθωσε να μετατρέψει τον τοπικό ραδιοφωνικό σταθμό σε αμφίδρομο κανάλι επικοινωνίας. Συνέβη ως εξής: ο Dennis Stuart του Τμήματος Εκπαίδευσης Ενηλίκων του Πανεπιστημίου του Keele σχεδίασε ένα πρόγραμμα για την τοπική ιστορία του Μεθοδισμού, σε συνεργασία με τον Arthur Wood του ραδιοφωνικού σταθμού Stoke-on-Trent. Σχηματίστηκαν οκτώ ερευνητικές ομάδες, και η καθεμιά ανέλαβε μια εκκλησία, μελετώντας τα αρχεία της και παίρνοντας συνεντεύξεις από τους πιστούς. Το υλικό που συγκεντρώθηκε, σε συνδυασμό με μια κεντρική αφήγηση και ζωντανές ηχογραφήσεις ψαλμών και κηρυγμάτων, παρουσιάστηκε σε μια σειρά εκπομπών στο ραδιόφωνο. Οι εκπομπές, και η έκθεση που τις συνόδευε, διέγειραν το ενδιαφέρον και οδήγησαν σε περισσότερες ηχογραφήσεις καθώς και σε μια νέα σειρά εκπομπών: εβδομαδιαία δεκαπεντάλεπτα που αποτελούνταν από ένα μωσαϊκό διηγήσεων χωρίς κεντρικό αφηγητή, κυρίως σχετικά με πλευρές της κοινωνικής ζωής πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, που αποδείχτηκαν πολύ δημοφιλή και κράτησαν συνολικά ογδόντα βδομάδες. Αυτά με τη σειρά τους κινητοποίησαν τον τοπικό πληθυσμό, ο οποίος συμμετείχε πολύ ενεργά στέλνοντας σχόλια, προσφερόμενος να δώσει συνέντευξη και φέρνοντας γραπτά κείμενα με τις δικές του αναμνήσεις.

Θα τελειώσουμε με ένα πιο εντυπωσιακό παράδειγμα τοπικής συμμετοχής, που προκάλεσε την ίδρυση ενός εντελώς νέου μουσείου στην Ιταλία. Δεν πρόκειται για ένα πρόγραμμα προφορικής ιστορίας, αλλά μάλλον για ένα πρόγραμμα κοινοτικής ιστορίας στο οποίο ο ρόλος που έπαιξε η προφορική μνήμη ήταν αποφασιστικής σημασίας. Παρέχει επίσης ένα πολύ εντυπωσιακό παράδειγμα της συνεργασίας που είναι δυνατό να υπάρξει ανάμεσα σε εργάτες και πανεπιστημιακούς, και που έγινε στα πλαίσια ενός ευρύτερου ιταλικού πολιτικού κινήματος για την ανάδειξη της κουλτούρας της εργατικής τάξης. Όπως υποστηρίζει ο Alessandro Triulzi περιγράφοντας το πρόγραμμα, το Μουσείο Αγροτικού Πολιτισμού (Museo della Civiltà Contadina) του S. Marino in Bentivoglio πρέπει να γίνει κατανοητό όχι ως μια απλή συλλογή αντικειμένων του παρελθόντος, αλλά ως «η απάντηση των ίδιων των εργατών στην πολιτισμική αλλοτρίωση στην οποία υποβλήθηκαν από τις κυρίαρχες τάξεις», κι ένα βήμα προς «την επανοικειοποίηση αξιών και επιτευγμάτων που για καιρό αγνοήθηκαν ή εξευτελίστηκαν και παραμορφώθηκαν από την επίσημη κουλτούρα του κράτους».

Το μουσείο βρίσκεται μερικά χιλιόμετρα έξω από την Μπολόνια, στη ζεστή, επίπεδη, και δαρμένη από τη βροχή κοιλάδα του Πάδου. Πρόκειται για μια θαυμάσια τεκμηριωμένη και κοινωνικά πολύ διεισδυτική έκθε-

ση, εγκατεστημένη στο κομψό σπίτι του πρώην επιστάτη του τσιφλικιού, και αναπαριστά τη ζωή και την εργασία των επίμορτων καλλιεργητών των γύρω χωριών. Άνοιξε το 1973, ως κατάληξη μιας καμπάνιας που είχε κρατήσει εννιά χρόνια. Ξεκίνησε το 1964, όταν ένας πρώην αγρότης, ο Ivano Trigari, ανακάλυψε μισοθαμμένο έξω από το σπίτι κάποιου φίλου του ένα παλιό γεωργικό εργαλείο, γνωστό στην περιοχή ως *stadura*:

Η *stadura* είναι μια στρογγυλή σιδερένια βέργα, πενήντα με εξήντα εκατοστά, που χρησιμοποιείτο σε παλιές βοϊδάμαξες της Μπολόνια ως φρένο και συγχρόνως ως στολίδι. Συνήθως η κορυφή της βέργας ήταν στολισμένη με έναν σταυρό ή άλλα διακοσμητικά στοιχεία και είχε ένα ή περισσότερα σιδερένια δαχτυλίδια που έδιναν σε κάθε άμαξα όταν κινείτο το δικό της χαρακτηριστικό ήχο.

Ο Trigari καθάρισε και γυάλισε αυτή την *stadura* και την εξέθεσε σε κοινή θέα στο παράθυρο του αγροτικού συνεταιρισμού όπου εργαζόταν, στη μικρή πόλη Castelmaggiore. Το αποτέλεσμα ήταν εκπληκτικό: ένας «πυρετός για *stadure*» κυριεύσει την πόλη, ένας ανταγωνισμός ποιος θα βρει την καλύτερη, με τους μαθητές να φέρνουν *stadure* που έστελναν οι πατέρες τους τυλιγμένες σε χαρτί, και ειδήσεις για νέα ευρήματα να καταφθάνουν από κάθε γωνία. Σε λίγες μέρες μαζεύτηκαν περίπου είκοσι, και οι πιο όμορφες εκτέθηκαν στην είσοδο του καταστήματος, ενώ οι υπόλοιπες στοιβάχτηκαν σε μια γωνιά. Όλη η πόλη μιλούσε για την συλλογή και πλήθη γέρων αγροτών συνέρρεαν από τα καφενεία και το εργατικό σύλλογο, την Casa del Popolo. Καθώς στέκονταν μπροστά στη συλλογή, κοιτώντας και σχολιάζοντας, ο Trigari άκουγε τις αναμνήσεις τους, ρωτώντας τους για λεπτομέρειες που δεν ήξερε. Συνειδητοποίησε, όπως το θέτει ο ίδιος, ότι αυτές οι προφορικές αναμνήσεις μπορούσαν να δώσουν «μια γενική εικόνα μιας εποχής που είχε ήδη χαθεί, ή επρόκειτο σύντομα να εκλείψει». Τα σχόλια ήταν ποικίλα:

Μερικοί καταριόνταν τα εργαλεία που τους υπενθύμιζαν πόσο σκληρά είχαν δουλέψει στο παρελθόν· άλλοι ήταν ενθουσιασμένοι, γιατί τους θύμιζαν τα νιάτα τους. Έλεγαν ότι οι καιροί είναι καλύτεροι τώρα, και άρχιζαν να ανταλλάσσουν αναμνήσεις από το παρελθόν, από εποχές που έπρεπε να ξυπνήσουν στις δύο τα χαράματα για να πάνε να οργώσουν· για την εποχή που πήγαιναν με τις βοϊδάμαξες στα ρυζοχώραφα για να μαζέψουν χόρτα για ζωοτροφή και το άχυρο του ρυζιού που χρησιμοποιείτο ως στρωμένη για τα ζώα.... Και για την εποχή που πήγαιναν όλη την κάνναβη στο αρχοντι-

κό του γαιοκτήμονα ή για το πώς μετέφεραν στα κεφάλια τους τα πελώρια καλάθια με τα σταφύλια· ή για τα μεγάλα δεμάτια ξύλα που μετέφεραν στον φούρναρη· ή, τέλος, για την εποχή που ο γαμπρός, με το καλύτερο βόδι και την καλύτερη άμαξα, και την stadura να αστράφτει, πήγαινε στο σπίτι της νύφης για να πάρει την προίκα της.

Πριν περάσει πολύς καιρός, άρχισαν να συρρέουν κι άλλα εργαλεία: παλιοί αργαλειοί, εργαλεία για την κάνναβη, ζυγοί, τσάπες, αλέτρια κλπ.. Απ' αυτό προέκυψε η ιδέα μιας συστηματικής τοπικής συλλογής παλιών εργαλείων. Οι αγρότες την υιοθέτησαν με ενθουσιασμό, άρχισαν να ψάχνουν στα σπίτια τους και σε ξεχασμένες αποθήκες, πείθοντας και τους φίλους τους να κάνουν το ίδιο. Ξεκίνησε μια γιορτή της stadura για να αποσπάσει υποστήριξη, και καθιερώθηκε η διοργάνωσή της κάθε χρόνο. Δημιουργήθηκε ένας σύλλογος, Gruppo della stadura, που οργάνωσε μια περιοδεύουσα έκθεση: γυρνώντας με μια παλιά άμαξα που την έσερνε ένα τρακτέρ, φορτωμένη με αντιπροσωπευτικά εργαλεία, τα οποία εξέθετα σε κοντινά χωριά στις γιορτές, στα πανηγύρια και στο καρναβάλι, ζητούσαν την υποστήριξη των χωρικών. «Οι αγρότες άκουγαν, και συχνά προσέφεραν επί τόπου εργαλεία, χρήματα, συμβουλές και προτάσεις για το πού θα μπορούσε να βρεθεί κι άλλο υλικό». Όταν μετά από πολύχρονες προσπάθειες παραχωρήθηκε από την Νομαρχία της Μπολόνια στο σύλλογο το κτίριο που έχει τώρα για μουσείο, είχαν συσσωρευτεί σχεδόν 4.000 αντικείμενα. «Βασισμένο σε μια αστείρευτη πίστη και υπερηφάνεια για την δικιά του αίσθηση της ιστορίας», το κίνημα εξελίχθηκε σε «μια συλλογική προσπάθεια στην οποία ενεπλάκη σχεδόν κάθε μέλος της κοινότητας».

Αποφασιστικός παράγοντας για την επίσημη αναγνώριση υπήρξε η υποστήριξη από μια ομάδα φοιτητών και πανεπιστημιακών ερευνητών που συσπειρώθηκαν γύρω από τον Carlo Poni, Καθηγητή Οικονομικής Ιστορίας στη Μπολόνια. Η στενή επαφή μεταξύ των ιστορικών του πανεπιστημίου και της κοινότητας συνεχίστηκε και μετά την επιτυχή έκβαση του πρώτου σταδίου του προγράμματος και τη δημιουργία του μουσείου. Το μουσείο συγκέντρωσε ένα πλούσιο αρχείο συμφωνητικών εργασίας, τίτλους ιδιοκτησίας, τα αρχεία των οργανώσεων των αγροτών και φωτογραφίες, και λειτουργεί ως κέντρο σεμιναρίων και έρευνας στην αγροτική ιστορία. Συγχρόνως προσελκύει χιλιάδες επισκέπτες από την περιοχή, ιδίως μαθητές, που ενθαρρύνονται να γράψουν εργασίες χρησιμοποιώντας το υλικό του μουσείου. Συμβουλευεί επίσης και καταρτίζει όσους θέλουν

να ξεκινήσουν παρόμοια εγχειρήματα αλλού: περίπου δεκαπέντε νέα αγροτικά μουσεία μόνο στην Emilia, και η ιδέα εξαπλώνεται και σ' άλλες περιοχές. Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα πλευρά του εγχειρήματος για έναν ερευνητή προφορικής ιστορίας να είναι η αναζωογόνηση της τοπικής ιστορικής μνήμης. Οι μαθητές δεν χρησιμοποιούν μόνο τα αρχεία του μουσείου αλλά παίρνουν συνεντεύξεις κι από τα χωριά τους. Συνεντεύξεις γίνονται κι από φοιτητές του Πανεπιστημίου. Και πάνω απ' όλα ανανεώθηκε η αυτοπεποίθηση των αγροτών-ιστορικών μέσα στην κοινότητα. Ένα παράδειγμα αρκεί για να καταλήξουμε σ' αυτό το συμπέρασμα: η περίπτωση του Giuseppe Barbieri από το S. Giovanni in Persiceto.

Ετών 78, ο Giuseppe Barbieri, αγρότης που έχει πια σταματήσει να εργάζεται, μπορεί να μην έχει σπουδαίες σχολικές περγαμηνές (δεν προχώρησε πέρα από την τρίτη δημοτικού), έχει όμως να επιδείξει αξιόλογες επιδόσεις ως τοπικός ιστορικός. Το πρώτο του έργο, ένα χειρόγραφο 300 σελίδων με τίτλο «Οι αναμνήσεις μου από τον πόλεμο και την ειρήνη. Μερικές οικογενειακές μνήμες», γράφτηκε το 1936. Σ' αυτό ο 39χρονος τότε αγρότης περιέγραφε διεξοδικά τις εμπειρίες του από τον πόλεμο, τις συνθήκες εργασίας των αγροτών στην Emilia πριν τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, τους αγώνες των αγροτών του 1919-20, και τις αντιδράσεις των αγροτών σε γεγονότα εθνικής εμβέλειας, όπως η άνοδος του φασισμού, ή σε τοπικές τραγωδίες, όπως το σεισμό του 1929. Γραμμένο με πολλά λάθη στα Ιταλικά (σχεδόν μια ξένη γλώσσα γι' αυτόν, αφού όπως οι περισσότεροι χωρικοί της περιοχής μιλάει την τοπική διάλεκτο τόσο στη δουλειά όσο και στο σπίτι), το τετράδιο με το χειρόγραφο έμεινε ξεχασμένο στο σπίτι του ως το 1975, όταν τα νέα για το αγροτικό μουσείο διαδίδονται στην περιοχή.... Ο Giuseppe Barbieri αποφάσισε να ξαναπιάσει την πένα του....

Το νέο βιβλίο του Barbieri επρόκειτο να αφορά την παραδοσιακή αγροτική δομή και την καθημερινή δουλειά. Επρόκειτο να προσφέρει, με τα λόγια του Triulzi, «την απάντηση ενός εργαζόμενου ανθρώπου στην λανθασμένη διχοτομία των επιστημόνων ανάμεσα στη μικρή ιστορία της καθημερινής ζωής και δουλειάς και στη Μεγάλη Ιστορία των επίσημων εγχειριδίων». Κι ο Giuseppe Barbieri ρίχτηκε στη δουλειά με ενθουσιασμό: επειδή ήλπιζε, όπως λέει ο ίδιος, «...να προχωρήσω το βιβλίο γρήγορα, όσο ακόμα η μνήμη μου είναι καλή, μια που έχω περάσει ήδη τα 77 και νιώθω περήφανος που εκθέτω το παρελθόν μας».¹⁵

Δεν θα μπορούσε να αποδοθεί καλύτερα το πνεύμα με το οποίο επιχειρεί κανείς ένα πρόγραμμα προφορικής ιστορίας.